
Међународна научна конференција
International Scientific Conference

ВОЈВОЂАНСКИ ПРОСТОР
У КОНТЕКСТУ ЕВРОПСКЕ ИСТОРИЈЕ.
Личности војвођанског простора

THE REGION OF VOJVODINA
IN THE CONTEXT OF EUROPEAN HISTORY.
People of the Vojvodina Region

Бачка Паланка, Србија – 23. новембар 2013. године
Bačka Palanka, Serbia – 23rd November 2013.

Зборник радова
Book of Proceedings

Овај зборник је изашао у оквиру обележавања
60-годишњице Филозофског факултета у Новом Саду

За издавача

Проф. др Ивана Живанчевић-Секеруш, Декан

For the publisher

Prof. Ivana Živančević-Sekeruš, PhD., Dean

Уредници

Проф. др Владан Гавриловић
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
Доц. др Светозар Бошков
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Editors

Prof. Vladan Gavrilović, PhD.
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Assist. Prof. Svetozar Boškov, PhD.
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Програмски одбор

Prof. dr. Victor Neumann
Universitatea de Vest din Timișoara, România
Проф. др Слободан Бјелица
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
Doc. Mgr. Martin Hurbanič, PhD
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta, Slovensko
Проф. др Срђан Шаркић
Универзитет у Новом Саду, Правни факултет
Prof. dr. sc. Hrvoje Gračanin
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Hrvatska
Проф. др Иван Јордовић
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
Bíró László, PhD
tudományos főmunkatárs,
MTA VTK Történettudományi Intézet, Magyarország
Др Димитър В. Атанасов
Институт за етнологија и фолклористика
с Етнографски музеј,
Българска академия на науките, България
Проф. др Весна Р. Манојловић Николић
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
Проф. др Ђура Харди
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Program Committee

Prof. Victor Neumann, PhD.
West University of Timișoara, Romania
Assoc. Prof. Slobodan Bjelica, PhD.
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Assoc. Prof. Martin Hurbanič, PhD.
Comenius University in Bratislava
Faculty of Philosophy, Slovakia
Prof. Srdan Šarkić, PhD.
University of Novi Sad, Faculty of Law
Assoc. Prof. Hrvoje Gračanin, PhD.
University of Zagreb, Faculty of Philosophy, Croatia
Assoc. Prof. Ivan Jordović, PhD.
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Senior Research Fellow, Bíró László, PhD.
Research Centre for the Humanities, Institute of History,
Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary
Dimitar V. Atanasov, PhD.
Institute of Ethnology and Folklore Studies
with Ethnographic Museum
Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria
Assoc. Prof. Vesna R. Manojlović-Nikolić, PhD.
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Assoc. Prof. Đura Hardi, PhD.
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Организациони одбор

Александар Ђедовац, председник општине Бачка Паланка, Мирослава Шолаја, руководица одељења за друштвене делатности Општине Бачка Паланка, Проф. др Александар Касаш, Проф. др Ненад Лемајић, Проф. др Дејан Микавица, Проф. др Золтан Ђере, Доц. др Снежана Божанић, Доц. др Горан Васин, Доц. др Снежана Вукадиновић, Доц. др Борис Стојковски, др Небојша Кузмановић, Мр Ненад Нинковић

Organizing Committee

Aleksandar Đedovac, Mayor of the Municipality of Bačka Palanka, Miroslav Šolaja, Head of the Department for social activities of the Municipality of Bačka Palanka, Prof. Aleksandar Kasaš, PhD., Prof. Nenad Lemajić, PhD., Prof. Dejan Mikavica, PhD., Assoc. Prof. Zoltan Đere, PhD., Assist. Prof. Snežana Božanić, PhD., Assist. Prof. Goran Vasin, PhD., Assist. Prof. Snežana Vukadinović, PhD., Assist. Prof. Boris Stojkovski, PhD., Nebojša Kuzmanović, PhD., Nenad Niković, MA

Секретар

Јелена Колаковић

Secretary

Jelena Kolaković

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НОВОМ САДУ
ОДСЕК ЗА ИСТОРИЈУ
FACULTY OF PHILOSOPHY IN NOVI SAD
DEPARTMENT OF HISTORY

ВОЈВОЂАНСКИ ПРОСТОР
У КОНТЕКСТУ
ЕВРОПСКЕ ИСТОРИЈЕ

Зборник радова

2

THE REGION OF VOJVODINA
IN THE CONTEXT OF EUROPEAN HISTORY
Book of Proceedings

Нови Сад – Бачка Паланка
Novi Sad – Bačka Palanka
2014

ISBN 978-86-6065-293-7 (Štampano izd.)
ISBN 978-86-6065-294-4 (online)

Међународна научна конференција је део републичког пројекта бр. 177002
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
International Scientific Conference is a part of the Project n° 177002 financed by
The Ministry of Education, Science and Technological Development

Међународну научну конференцију финансијски помогао је
Покрајински секретаријат за науку и технолошки развој
International Scientific Conference was financially supported by
The Provincial Secretariat for Science and technological Development

Зборник је штампан уз финансијску помоћ
Општине Бачка Паланка
Book of proceedings is printed thanks to the financial aid of
The Municipality of Bačka Palanka

Jana Škrkulja
Hrvoje Gračanin
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
jana.skrkulja@gmail.com
hrvoje.gracanin@gmail.com

**BARBARICUM CONTRA IMPERIUM:
PROSTOR DANAŠNJE JUGOZAPADNE VOJVODINE
IZMEĐU KASNE ANTIKE I RANOG SREDNJEG VIJEKA
U SVJETLU POVIJESNIH I ARHEOLOŠKIH SVJEDOČANSTAVA
(5.-6. STOLJEĆE)**

Apstrakt: Prostor današnje jugozapadne Vojvodine, pod kojim se ovdje poglavito podrazumijeva Srijem (uključujući i dio u sastavu Hrvatske) koji je pripadao kasnorimskoj pokrajini Drugoj Panoniji, bio je u prijelomnom razdoblju između kasne antike i ranog srednjeg vijeka podvrgnut vrlo dinamičnim procesima koji su temeljito preobrazili kasnorimski okvir. Međutim u pokušaju da što obuhvatnije pronikne u njihova obilježja moderni je istraživač zbog nedostatka izvora suočen s ozbiljnim ograničenjima. Ta je ograničenja donekle moguće prevladati tek potpunom sinergijom svih dostupnih povijesnih i arheoloških svjedočanstava. Cilj je rada nanovo razmotriti i kontekstualizirati podatke iz narativnih vrela i arheološke nalaze koji pripadaju dobu hunske i germanske dominacije od sredine 5. do sredine 6. stoljeća. Analiziraju se novonastale političke i etničke datosti i u kojoj su mjeri i na koji način te promjene ostavile traga u arheološkom materijalu. S tim u vezi posebna se pozornost posvećuje pitanju migracija i identiteta, rimskog i barbarskog, te njihovu međusobnom prožimanju. Istovremeno je nužno imati na umu da je ponuđena povijesna slika tek jedna od mogućih historiografskih rekonstrukcija i da je interpretacija arheološkog materijala često uvjetna zbog nesigurnog konteksta nalaza.

Ključne riječi: Druga Panonija, kasna antika/rani srednji vijek, Rimljani, barbari, migracije, etnicitet, identitet, povijesni izvori, arheološki izvori.

Uvod

Istraživač koji se bavi prijelomnim razdobljem kasne antike odnosno ranog srednjovjekovlja, u začetku ograničen već samom raspoloživošću vrela iskoristivih za povijesnu rekonstrukciju, danas mora pažljivo ploviti između Scile i Haribde postmodernističke i poststrukturalističke hiperkritike dokumentarnih izvora i postprocesualističke hiperkritike metodologije kulturno-povijesne arheologije želi li

ponuditi iole koherentnu sliku prošlosti. Dekonstrukcionizam kao metodološki postupak nedvojbeno je snažno unaprijedio shvaćanje pisanih povijesnih izvora kao višeslojnih i višeznačnih produkata određenog vremena, društveno-političkog konteksta, ciljeva, iskustava i nazora autora te pogleda, interesa i potreba publike kojoj su se obraćali ili bili namijenjeni.¹ Napokon, diskurs i odabir podataka ovise i o predlošcima i svjedočanstvima što ih je autor koristio i na koja se oslanjao u sastavljanju vlastitog narativa o prošlosti, a u iznesenim činjenicama ili tvrdnjama mogao je pogriješiti, bilo slučajno bilo hotimično.² Drugim riječima, cjelovita objektivizacija prošlosti nije moguća, povijest nije zbir nepobitnih činjenica koje samo treba pravilno otključati i složiti u smislenu cjelinu da bi se u punini ozbiljila prošla stvarnost i rekonstruirala povijesna „istina“.

Jednako tako žestoka kritika paradigme kulturno-povijesne arheologije potpuno je opravdana ustraje li se i dalje u neodrživom shvaćanju da se etnicitet, tj. etnički identitet može prepoznati i identificirati isključivo na osnovi tipologije arheološkog materijala, odnosno da arheološke kulture zrcale specifične narode u prošlosti.³ Paradigma je dugo bila prihvatljiva jer pomaže “spasiti fenomene“, olakšavajući i pojednostavljujući interpretaciju arheoloških i povijesnih podataka. Pritom se arheološke nalaze uklapa i provjerava prema povijesnim podacima, a onda se ti podaci dodatno potkrepljuju zaključcima dobivenima arheološkim istraživanjima.⁴ Cirkularnost ovog argumenta ne znači da se arheologija i povijest, stavljene u istu ravan, ne mogu koristiti za definiranje etničkog identiteta jer njegov sadržaj i pojavnost ovise o reprezentativnim simbolima, čije je značenje dohvatljivo i u materijalnoj kulturi i u dokumentarnim izvorima.⁵ Nije uputno bez jasno definiranog konteksta predmetu pridjeljivati specifičnu etničku kvalifikaciju, ali preferencija neke etničke skupine za određene predmete ili način na koji ih je koristila - ključan je pojam amblematični stil - mogu poslužiti u definiranju etničkih granica, tj. materijalna kultura poprima aktivnu ulogu u stvaranju zasebnoga etničkog identiteta.⁶ U isti mah pisana vrela nemaju samorazumljivu prednost u posredovanju etničkog identiteta niti tvore neposrednu sliku društvene stvarnosti, no ne smiju se niti zanemariti u korist arheološke analize.⁷

Rješenje leži u sinergiji svih dostupnih izvora, literarnih i arheoloških, pri čemu je neophodno zadržati svijest da se pisana vrela ne smiju uzimati kao apriorno istiniti prikaz prošlosti, a da kod arheoloških vrela valja što jasnije odrediti kontekst u kojem su se pojedini predmeti koristili kao identitetski markeri i neprestano imati na umu to da je etnički identitet promjenljiva kategorija i da su druge skupine također mogle koristiti iste predmete, sačuvavši vlastiti zasebni etnički identitet. Osim toga, zadaci postavljeni pred istraživača koji razmatra povijest južne Panonije u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju dodatno otežava okolnost što su dosad pronađeni predmeti većinom slučajni nalazi,

---

¹ Jones 1999: 223-224. Temeljna literatura su Berkhofer 1997, Jenkins 1997, McCullagh 2004, Munslow 2006.

² Bálint 2010: 148-149.

³ Curta 2007: 160-162, uz Jones 1999: 225. O povijesnom razvoju i temeljnim metodološkim odrednicama kulturno-povijesne arheologije vidi Trigger 2007: 212-313, naročito 303-311 za teorijske postavke.

⁴ Jones 1999: 220.

⁵ Jones 1999: 228-230, Curta 2007: 177-180.

⁶ Curta 2007: 173-176.

⁷ Jones 1999: 229-230, Curta 2007: 184-185.

počesto bez arheološkog konteksta. Bilo je premalo sustavnih i metodološki kompletno vođenih istraživanja, slaba je dinamika objavljivanja istraženih nalazišta, a znatan dio materijala otkriven je prije stotinjak godina, što čini prečom potrebu da se on temeljito revidira i reinterpretira. Problem leži u tome i što se često donose dalekosežni zaključci koje mali broj postojećih nalaza ne opravdava. Napokon, potrebno je istaknuti da je ovdje ponuđeno historiografsko tumačenje tek jedno od mogućih rekonstrukcija prošlosti.

Povijesno-narativni kontekst

Faktografska se rekonstrukcija povijesti jugoistočne Panonije u promatranom kronološkom odsječku od sredine 5. do sredine 6. stoljeća, ali i općenito u razdoblju između kasne antike i ranog srednjovjekovlja, oslanja u osnovi na svega nekoliko narativnih vrela koja k tome nude manjkavu sliku s obzirom na fragmentarni karakter podataka. To umnogome podrazumijeva nužnost da se istraživač kreće u domeni pretpostavki koje mogu biti više ili manje plauzibilne, ali da utoliko bude pažljiviji u interpretaciji. Kako je već istaknuto, pritom je važno da se ekstrahirani podaci koriste s punom sviješću o specifičnom intelektualnom i/ili ideološkom diskursu u kojem su se autori kretali i koji su iskazivali. Temeljito razmatranje ovoga aspekta svakako je vrijedno, štoviše ključno, za istančanju kontekstualizaciju i dubinski uvid u vrstu informacija koju su autori podastri u svojoj naraciji, u koju svrhu i s kojim ciljem, odnosno kako su zamišljali i konstruirali prošlost. Premda se u ovom radu ne zalazi u tu vrstu analize, narativnim vrelima pristupa se upravo imajući to na umu.

Tri su narativna vrela od središnjeg značenja za faktografsku rekonstrukciju povijesti južne Panonije od sredine 5. do sredine 6. stoljeća: *Povijest Priska* iz Panija († oko 474.), *Gotska povijest* Jordana († poslije 552.) i *O ratovima* Prokopija iz Cezareje († oko 562.). Sva tri djela imaju istočnorimsko očište, što znači da zbivanja promatraju iz gledišta istočne polovice Carstva, bez obzira na razlike u temeljnim ciljevima.⁸ Od važnijih izvora navedene tri povjesnice nadopunjuju, za ostrogotsko razdoblje, Kasiodorove *Različite poslanice* koje iskazuju ostrogotsku, tj. italsku perspektivu.⁹ Ostali uporabljivi literarni i tekstualni izvori, neki i podosta kasni u odnosu na vrijeme za koje se koriste, nude tek pokoji podatak pa ih nije potrebno posebno istaknuti. Polazna kronološka točka ovdje prezentirane rekonstrukcije, koja se donosi u glavnim crtama, početak je hunske dominacije u južnopanonskim oblastima u tridesetim godinama 5. stoljeća.¹⁰ Od 433. godine, koja se u historiografiji u pravilu uzima za vrijeme kad je sklopljen federatski ugovor između Zapadnog Carstva i Huna, sljedeća je dva desetljeća trajalo hunsko

---

⁸ Prisk iz Panija: Baldwin 1980, 18-61, Blockley 1981: 48-70, 143-150, Rohrbacher 2002, 82-92, Treadgold 2007, 96-102. Jordan i *Getica*: Wagner 1967, 3-59, Croke 1987, 117-134, 2003, 373-375, 2005, 473-484, Goffart 1989, 58-105, Bradley 1993, 211-236, Weißensteiner 1994, 308-325, Christensen 2002, Amory 2003, 291-307, Zottl 2004, 93-123, Liebeschuetz 2011, 185-216. Prokopije iz Cezareje i *O ratovima*: Cameron 1985, Howard-Johnston 2002, 19-30, Greatrex 2003, 45-67, Kaldellis 2004, Treadgold 2007, 176-227, Whitby 2007, 73-94.

⁹ Kasiodor i *Variae*: O'Donnell 1979, naročito 55-102, Krautschick 1983, Pferschy 1986, 1-127, Macpherson 1989, Gillett 1998, 37-50, Amory 2003, 50-78, Kakridi 2005, Barnish 2008, 7-22, Bjornlie 2013.

¹⁰ Za temeljitu analizu razdoblja hunske vlasti usp. Gračanin 2005, 26-35, uz 2011, 69-76.

razdoblje u Panoniji.¹¹ Literarna vrela ključna su u nastojanju da se definira koje su panonske oblasti preuzeli Huni. O hunskoj vlasti u Panoniji izvori svjedoče općenito, od čega su dva čak djelo pisaca iz Galije. Prosper Tiron († poslije 455.) spominje Panonije (*Pannoniae*) preko kojih su Huni, nakon neuspjeha 451. godine u Galiji, napali Italiju (*Epitoma chronicon*, a. 452), Grgur Tourski († 594.) kaže da su Huni, krećući u pohod na Galiju, izišli iz Panonijâ (*Pannoniae*) (*Historiae*, 2.6), a Jordan ističe da su Huni obitavali u pokrajinama Daciji i Panoniji (*Dacia et Pannonia provinciae*) (*Getica*, 227).

Nešto specifičniji je Prisk iz Panija. On navodi da je Rimljanin Orest, tajnik hunskog kralja Atile, stanovao u panonskoj oblasti uz rijeku Savu koja je prema ugovoru sa Zapadnim Rimljanima bila podložna Hunima (fr. 11.2, 2-5 Blockley), odnosno da je stanoviti Konstanciol, kojeg je Prisk susreo na Atilinu dvoru, dolazio iz panonske oblasti kojom je vladao hunski kralj (fr. 11.2, 578-579 Blockley). Na osnovi prvog navoda moglo bi se na prvi pogled zaključiti da se misle obje panonske pokrajine duž Save, tj. Panonija Savija i Druga Panonija. No u obje predmetne rečenice Prisk jasno koristi riječ „oblast“ u jednini, što bi značilo da u prvom slučaju misli isključivo jednu pokrajinu uz Savu, a u drugom slučaju da su postojali i dijelovi Panonije nepodložni Atili jer samo tako naglašavanje da je ona podređena hunskom kralju ima smisla. Otuda se posredno zaključuje da Huni nisu dobili sve panonske pokrajine. Da im zaista nije dodijeljen cjelovit prostor potvrđuje ponovno Prisk iz Panija koji bilježi da su Huni opsjeli i osvojili Sirmij „kod Panonaca“, tj. u Panoniji (fr. 11.2, 332-333), što se dogodilo 441. godine, a o pustošenju iliričkih oblasti, u koje je spadao i Sirmij, također svjedoči Justinijanov ukaz od 14. travnja 535. godine (*Novellae* 11.1). Dakle, čini se da je od južnapanonskih pokrajina Hunima formalno odstupljena Druga Panonija, ali čak niti ona u cijelosti jer su po svoj prilici glavne prometnice uz Dravu i Savu bile iz tog izuzete pa je Atila tek 441. godine dokraja proveo zaposjedanje. Da u aranžman nije bila uključena Panonija Savija, a Druga Panonija tek djelomično, čini se da proizlazi iz *Popisa svih civilnih i vojnih dužnosti* koji u završnoj redakciji za zapadnu polovicu Carstva potječe iz vladavine cara Valentinijana III. (425.-455.).¹² U spisu se spominje upravitelj krunskih dobara u Saviji (*procurator rei privatae per Saviam*) (*Not. Dign. Occ.* 12.21) i glavni računovođa za Drugu Panoniju, Dalmaciju i Saviju (*rationalis summarum Pannoniae secundae, Dalmatiae et Saviae*) (*Not. Dign. Occ.* 11.10). Tu su još i namjesnik Druge Panonije u konzularnom statusu (*Not. Dign. Occ.* 1.51) i vojskovođa granice (*dux limitis*), čija je nadležnost isprva obuhvaćala Drugu Panoniju, a onda je protegnuta i na Saviju (*Not. Dign. Occ.* 5.136, 32.21), dok se u Sisciji spominju predstojnik pokrajinske riznice (*praepositus thesaurorum Siscianorum, Saviae*) i upravitelj kovnice (*procurator monetae Siscianae*) (*Not. Dign. Occ.* 11.24, 39). Ondje se smjestio i zapovjednik podunavske flote za Drugu Panoniju (*praefectus classis Aegetsium sive secundae Pannonicae*) (*Not. Dign. Occ.* 32.56). Ostala su se flotna zapovjedništva, prema *Popisa svih civilnih i vojnih*

---

¹¹ Iz razmatranja je izuzeto ranije doba hunske prisutnosti u srednjem Podunavlju, tj. nazočnost hunske skupine koja je, kako se čini prema danas prevladavajućoj historiografskoj interpretaciji, naseljena dozvolom carskih vlasti uz dunavsku granicu u Panoniji 380. godine zajedno sa skupinama Gota i Alana (tzv. tronarodna skupina ili panonski federati), gdje bi opstala sve do 427. godine (usp. Gračanin 2005, 10-26, 2011, 54-68).

¹² Gračanin 2011, 235.

dužnosti, nalazila u Sirmiju (*classis prima Flavia Augusta*), Graju (*classis secunda Flavia*), Mursi (*classis Histrica*) i Servicij (*classis prima Pannonica*) (Not. Dign. Occ. 32.50-52, 55), od čega su prva tri mjesta pripadala Drugoj Panoniji, a posljednje Panoniji Saviji.¹³ Teško je reći jesu li sve te službe bile funkcionalne i u tridesetim godinama 5. stoljeća, ali nije isključeno da je barem dio njih imao obnašatelje. Neke promjene, kao protezanje nadležnosti zapovjednika granice Druge Panonije na Saviju i premještanje zapovjedništva flote za Drugu Panoniju u Sisciju, mogle su upravo biti posljedica federatskog ugovora iz 433. godine. Preživjele funkcije vjerojatno su ugašene nakon 437. godine kad su panonske pokrajine, ako je interpretacija točna, službeno ustupljene Istočnom Carstvu.¹⁴

Nakon što su Huni 441. godine osvojenjem Sirmija (a vjerojatno i svih drugih mjesta na glavnim prometnicama) dovršili zauzimanje Druge Panonije, što je označilo i konačan slom vojnog i upravnog uređenja južnapanonskih pokrajina, njihova je vlast ostala neupitna u ovim krajevima sljedećih trinaest godina. Atilinom smrću 453. godine (možda u kasno ljeto ili u jesen jer istočnorimski kroničar Marcelin smrt hunskog kralja stavlja u 454. godinu, a. 454.1, a zna se da je imao dvostruku dataciju, konzulatima i indikcijom koja je započinjala 1. rujna prethodne godine i trajala do 31. kolovoza sljedeće¹⁵) okončana je hunska nadmoć i započelo je vrijeme germanske prevlasti. Prema onome što se doznaje iz Jordanova narativa, ključni je događaj bila bitka na neubiciranoj rijeci Nedao (*Nedaus*) u Panoniji (*Getica* 261) u kojoj su Huni i njihovi saveznici doživjeli poraz u srazu s ustaničkom koalicijom predvođenom Gepidima.¹⁶ Bitka se obično datira 454. godinom.¹⁷ Slomom hunske vevlasti nekadašnja rimska Panonija dospjela je pod Ostrogoate koji su prethodno također bili podvrgnuti hunskom vrhovništvu, a čini se da su u bitki na Nedau držali hunsku stranu.¹⁸ Ulazak Ostrogota u Panoniju službeno je potvrdio car Marcijan (450.-457.), sklopivši, vjerojatno 455. godine,¹⁹ s njima federatski ugovor, tumačenje koje se oslanja na Jordanov spomen „sporazumâ o miru“ (*pacis foedera*) (*Getica* 270). Ostrogoti nisu zaposjeli čitavu Panoniju, a čini se da je težište njihova područja bilo upravo u Drugoj Panoniji, gdje bi se sa svojom skupinom (jednom od tri) smjestio vrhovni ostrogotski kralj Valamir.²⁰ Jedino svjedočanstvo o razmještanju ostrogotskih skupina opet pruža Jordan (*Getica* 268). Rekonstrukcija događajnice i za

---

¹³ Nije poznato gdje se točno nalazio Graj (*Graium*) osim da je morao pripadati Drugoj Panoniji. Vjerojatno je ležao na Savi pa bi u obzir dolazila Sremska Rača, gdje su u rijeci otkriveni brojni primjerci rimske vojničke opreme (vidi Milošević 1980). Druga mišljenja lociraju Graj eventualno u okolicu Brčkog (Radman-Livaja 2012, 180).

¹⁴ O tome usp. Gračanin 2005, 29-30, bilj. 56, uz Gračanin 2011, 71-72.

¹⁵ Gračanin - Kuntić-Makvić 2006, 30, 222.

¹⁶ Možda bi rijeku Nedao trebalo tražiti u sjeveroistočnom dijelu kasnorimske Panonije, tj. u pokrajini Valeriji ili, vjerojatnije, u međurječju između Dunava i Tise (usp. Gračanin 2006, 90, bilj. 43, 2011, 77). U Banatu kod Pančeva poznata je rijeka Nadel(a), pritoka Dunava, koja se nekoć zvala Nadeo, što je jednoga istraživača navelo da je poistovjetiti s Jordanovom Nedao (Kollautz 1965, 619). No središte hunske države nalazilo se između Tise, Kereša/Körösa i Timiša pa se po svoj prilici negdje na tom prostoru i skriva spomenuta rijeka.

¹⁷ Gračanin 2006, 90, 2011, 77.

¹⁸ Za temeljitu analizu razdoblja ostrogotske vlasti usp. Gračanin 2006, 90-113, uz 2011, 77-102.

¹⁹ Za dataciju federatskog ugovora usp. Gračanin 2006, 93, 2011, 79.

²⁰ Gračanin 2006, 93-95, 2011, 79-81.

idućih dvadesetak panonskih godina Ostrogota ovisi o Jordanu (*Getica* 268-282). Iz njegova narativa proizlazi da su ih Ostrogoti proveli u ratovima sa susjednim narodima, odbijajući napade, pljačkajući odnosno šireći vlast i utjecaj. Ratni *dossier* panonskih Ostrogota, prema Jordanu, izgleda ovako: napad Huna na Valamira koji ih je potukao do nogu (*Getica* 268-269), ostrogotska provala u Iliričku prefekturu koju su gotovo čitavu prokrstarili i oplijenili (*Getica* 271), ostrogotski napad na Sadage (*Getica* 272), sukob kod Basijane s Hunima koji su ponovno upali na ostrogotsko područje i doživjeli novi poraz (*Getica* 272-273), Svevi na prolasku do Dalmacije nasrću na oblast Valamirova brata Tiudimera koji ih je na povratku porazio (*Getica* 273-274), Skiri napadaju Ostrogote koji im pod Valamirovim vodstvom nanose razoran poraz, iako vrhovni kralj pogiba u boju (*Getica* 275-276), koalicija Sveva, Sarmata, Skira, Gepida i Rugijaca bori se na panonskoj rijeci Boliji protiv Ostrogota koje predvodi Tiudimer, ali je teško potučena (*Getica* 277-279), Ostrogoti napadaju Sveve i Alamane na njihovom području i pobjeđuju ih (*Getica* 280-281), Tiudimerov sin Teoderik navaljuje na Sarmate i preotima im Singidun koji su oni osvojili od Rimljana (*Getica* 282).

U dva slučaja postoje i dodatna svjedočanstva. Ostrogotska provala u Iliričku prefekturu zabilježena je, kako se čini, u *Dodatku vatikanskih izvadaka Kronici Prospera Tirona*, gdje se pod godinom 459. navodi Valamirov ulazak u Dirahij (a. 459), a Prisk iz Panija navodi slučaj kad je „Skit“ Valamir prekršio sporazum i opustošio brojne gradove i znatno rimsko područje pa su mu Rimljani uputili poslanstvo, prekorili ga zbog napada i pristali plaćati godišnji danak od 300 libri zlata jer je ostrogotski kralj kao razlog nasrtaja naveo oskudicu u potrepsinama (fr. 37 Blockley). Doduše, Jordan ističe da je napad uslijedio zbog nezadovoljstva kašnjenjem uobičajenih darova i stoga što je veliki ugled na istočnorimskom dvoru uživao Teoderik Strabon, vođa tračkih Gota (*Getica* 270). Čini se da potonji razlog anticipira buduće stanje pa se misli da se spomen Valamirova osvojenja Dirahija odnosi na kasnije vrijeme.²¹ No nije isključeno da su Ostrogoti već tada mogli dospjeti do Dirahija jer i Prisk i Jordan naglašavaju činjenicu da je prodor zahvatio velik teritorij Ilirika. Drugi slučaj dodatnog svjedočanstva tiče se rata između Skira i Ostrogota. Prisk iz Panija, konstatiravši samo da je među njima izbio sukob, kaže da su se nakon početnog neprijateljstva i jedni i drugi utekli Carstvu za pomoć pa je car Lav I. naložio iliričkom vojskovođi da je pruži Skirima (fr. 45 Blockley). I dok je u Priskovom prikazu naglasak stavljen na ulogu Carstva, premda se ne doznaje što se poslije dogodilo (implicira se doduše da je carski angažman bio uspješan), u Jordanovom je viđenju ostrogotska nadmoć očita, jednako kao i skirska krivnja za rat. Štoviše, Jordan napominje da od Skira gotovo nitko nije ostao, osim onih koji su nosili ime, takvom su zatoru bili predani (*Getica* 276). Svjedoči li Prisk da je carska intervencija (vjerojatno diplomatska) spasila Skire od potpune propasti? Pažnje je vrijedna Jordanova kontekstualizacija bitke na panonskoj rijeci Boliji, također neubiciranoj, koja je svojevrsni parnjak bitke na Nedau jer kao što je ova bila presudna za rasulo hunske države, tako je prva zapečatila

---

²¹ Heather 1994, 247, bilj. 18, Gračanin 2006, 97, bilj. 80. U Gračanin 2006, *ibidem* čak se pomišlja da se iza imena *Valamer* u *Dodatku vatikanskih izvadaka* krije možda Teoderik Amalac jer se zna da su ga istočnorimski izvori smatrali Valamirovim sinom, ali je to neprovjerljivo.

ostrogotsku prevlast u Panoniji.²² Ostrogoti su na taj način prikazani uspješnijima od Huna jer ne samo da su ih porazili u dva izravna sraza, nego im je pošlo za rukom potući široku neprijateljsku koaliciju koja je ubrajala i Gepide, vođe protuhunske pobune nakon Atiline smrti.

Spomenutim razračunima, odnosno pohodima bio je dotaknut i prostor Druge Panonije. To se izričito može reći za bitku između Ostrogota i Huna koja je vođena kod Basijane te za pohode Ostrogota u Iliričku prefekturu i protiv Sarmata kod Singiduna jer su oni nužno vodili preko nekadašnje rimske pokrajine. Isto vrijedi i za hunski napad na Valamira jer je njegovo područje vjerojatno ležalo u Drugoj Panoniji. Prema nekim istraživačima, Valamir je čak i stolovao u Sirmiju, međutim to se ne može ničim potkrijepiti.²³ U kojoj su mjeri vojni pokreti i borbe utjecali na mjesne prilike moguće je samo pretpostavljati. Prema Jordanu, Ostrogoti su iscrpljivali lokalne resurse (*Getica* 283), što se moralo negativno odraziti na stanje romanskog stanovništva. O prežitku Romana postoji i literarno svjedočanstvo, premda je to pogled iz daleke Galije: aristokrat Sidonije Apolinar († poslije 479.) navodi da je car Majorijan (457.-461.) novačio čete u Podunavlju među Panoncima i raznim barbarskim narodima, među kojima su poimence istaknuti Ostrogoti, događaj koji pripada 458. godini (*Panegyricus dictus Maioriano Augusto = Carmina* 5.477).²⁴ Napokon su 473. godine Ostrogoti napustili Panoniju (*Getica* 283). Skupina pod Tiudimerom pošla je u Iliričku prefekturu. Jordan kaže da su nakon prelaska Save - tada su stupili u Prvu Meziju - zaprijetili Sarmatima i nekim vojnicima (*Getica* 285). Iz konteksta proizlazi da su rijeku svladali kod Singiduna u čijoj su se blizini vjerojatno još zadržavali Sarmati, gdje ih se i prethodno spominje, dok su neimenovani vojnici možda rimske predstraže.²⁵ Odlazak Ostrogota iskoristili su Gepidi, premda nijedno literarno vrelo ne svjedoči konkretno o njihovu širenju do Druge Panonije, tek istočnorimski kroničar Ivan Malala († poslije 570.) bilježi da je gepidski kralj Traustila/Trapstila stolovao u Sirmiju (*Chronographia*, 18.46 [378, 53-54] Thurn), a poznato je da je on vladao do 489. godine.²⁶ Pretpostavka je da su Gepidi već 473. godine ili nedugo potom zaposjeli sirmijsku oblast, što podrazumijeva i da su prethodno ovladali i sarmatskim područjem u južnom dijelu dunavsko-tiskog međurječja.²⁷

Osim Sirmija, literarna vrela ne spominju nijedan grad u Drugoj Panoniji pod vlašću Gepida pa ne mogu poslužiti za određivanje opsega gepidske vlasti u južnoj Panoniji. Tek biskup i pisac Enodije († 521.) bilježi da su Gepidi presudni otpor Ostrogotima, koji su na proputovanju do Italije prolazili južnom Panonijom, pružili 489.

---

²² Za Boliju Jordan kaže da je bila „u Panonijama“ (*in Pannoniis*), dok je za Nedao napisao da je „u Panoniji“ (*in Pannonia*). Obično se Bolija identificira s rijekom Ipel, pritokom Dunava koja teče kroz Slovačku i Mađarsku, prostorom koji nije pripadao rimskoj Panoniji (Gračanin 2006, 102, bilj. 106, 2011, 85, bilj. 64). Pitanje je širi li Jordan ime Panonije izvan okvira rimske pokrajine jer kad je omeđuje na istoku Gornjom (tj. Prvom) Mezijom (*Getica* 264), čini to povodeći se za Pavlom Orozijem (*Povijesti protiv pogana* 2.60) i *Tabulom Peutingerianom* (pars V, seg. VI-VII). Ipak, nije isključeno da proteže pansonsko ime i preko Dunava kao što se uzima u Gračanin 2006, 90-91, bilj. 43, 2011, 85, bilj. 64.

²³ Mirković 1971, 49. Ovo je mišljenje Mirković napustila u drugom izdanju svoje knjige (2008, 101).

²⁴ Gračanin 2006, 97, 2011, 82, 222.

²⁵ Gračanin 2006, 103, 2007, 9, 2011, 86.

²⁶ Gračanin 2006, 107, 2007, 17, 2011, 92.

²⁷ Gračanin 2007, 10, 2011, 87.

godine na rijeci Ulki (*Ulca*) koja se poistovjećuje s današnjom Vukom (*Panegyricus dictus regi Theodorico*, 28),²⁸ iz čega bi se moglo zaključiti da je svakako dotud sezao njihov neupitan utjecaj. Jordan pak pruža svjedočanstvo o kretanju Ostrogota, navevši da su ravnim putem (*recto itinere*) preko Sirmija dospjeli u blizinu Panonije (*vicina Pannoniae*) (*Getica* 292). Formulacijom kao da implicira kako sirmijska oblast više nije bila dio Panonije. Ovo se možda smije objasniti time što je bio svjestan da se grad nalazio u posjedu Gepida jer spominje da ga od njih preotimaju Ostrogoti (*Getica* 300) pa bi slijedom toga u njegovoj predodžbi postao dijelom Gepidije (*Getica* 74). O prolasku Ostrogota svjedoči i jedan hispanski izvor iz 6. stoljeća, *Chronica Caesaraugustana* (a. 490), koja sasvim općenito bilježi da je ostrogotski kralj Teoderik u Italiju stigao iz Trakije i Panonije. Literarna vrela svjedoče da je Teoderik sa sobom vodio čitav narod, dakle ne samo ratnike. Komes Marcelin (a. 488.2) navodi „mnoštvo svih njegovih Gota“, Jordan spominje „sav narod Gota“ (*Getica* 292), dok Enodije pripovijeda da se svijet selio s Teoderikom na zapad i govori o trudnim majkama među Teoderikovim obiteljima (*Panegyricus dictus regi Theodorico*, 27). Unatoč porazu (Enodije, *Panegyricus dictus regi Theodorico*, 34), Gepidi su sačuvali vlast nad Sirmijem, kao što svjedoče i Jordan (*Getica* 300) i Enodije (*Panegyricus dictus regi Theodorico*, 60). Budući da je Enodije u svojoj naraciji na odlomak koji govori o gepidskom porazu nadovezao rečenicu o tome kako prešućuje pobjede (dakako, ostrogotske) nad Sarmatima (*Panegyricus dictus regi Theodorico*, 35), zaključuje se da su oni napali Ostrogote u daljnjem kretanju.²⁹ Ako je tumačenje točno, može se pretpostaviti da su ovi Sarmati došli s područja današnje Bačke i udarili na Ostrogote u današnjoj istočnoj Slavoniji. Novi sukob između Ostrogota i Gepida zbio se 504. godine kad je kralj Teoderik zapovjedio aneksiju Sirmija.³⁰ Upravo je kontrola nad Sirmijem bila ključna, što je osobito razvidno u Kasiodorovim *Variae*, gdje se ostrogotski napad izrijekom i naziva „sirmijskim pohodom“ (*expeditio Sirmensis*; 8.10.4). O ratu i njegovim okolnostima svjedoče Enodije (*Panegyricus dictus regi Theodorico*, 60-62, 69), Kasiodor (*Chronica*, a. 504) i Jordan (*Getica* 300). Prvi nudi naglašeno ostrogotsko viđenje razvoja događaja, što ni najmanje ne čudi, promovirajući Teoderika u nasljednika rimskih careva, odnosno zaštitnika rimstva i Italije. Kasiodorovo svjedočanstvo izaziva naročitu pozornost jer on kaže da je „Italija vratila Sirmij“ (*Sirmium recepit Italia*) nakon poraza Bugara, a ne Gepida. Na prvi pogled riječ je o nerazumljivu previdu jednog suvremenika i sudionika u visokoj politici, no u historiografiji se objašnjava u kontekstu napetih odnosa između Ostrogota i Istočnih Rimljana. Želeći učvrstiti stečevine u Drugoj Panoniji, Ostrogoti su pružili pomoć odmetniku Gepidu Mundonu, koji se etablirao u Prvoj Meziji u utvrdi Herti kod ušća Morave u Dunav i odatle ugrožavao rimske krajeve, pa su zajedničkim snagama porazili istočnorimsku vojsku koja je 505. godine bila upućena protiv Mundona.³¹ Zahvaljujući podatku iz Kasiodorove *Kronike*, ali i navodu iz njegovih *Variae* (8.10.4), gdje se spominje

---

²⁸ Gračanin 2006, 105, 2007, 16, 2011, 91.

²⁹ Gračanin 2006, 107, 2007, 18, 2011, 92.

³⁰ Gračanin 2006, 108, 2007, 20-21, 2011, 93-94.

³¹ Usp. Gračanin 2006, 108-109, 2011, 94-95, Gračanin - Kuntić-Makvić 2006, 242.

ostrogotska pobjeda nad Hunima, tj. Bugarima, zaključuje se da su istočnorimske čete imale u svojim redovima mnogo bugarskih plaćenika.

Kasiodorove *Variae* pružaju vrijedne podatke za povijesnu rekonstrukciju ostrogotske vladavine u Drugoj Panoniji, odnosno Sirmijskoj Panoniji (*Pannonia Sirmiensis*) kako je sada nazivana (*Variae* 3.23.2, 4.13.1), pored toga što daju uvid u to kako je sama ostrogotska vlast sagledavala vlastitu ulogu. Dostupni podaci poglavito se tiču djelovanja komesa Koloseja koji je imenovan upraviteljem Sirmijske Panonije (3.23.2, 3.24.2). Za nju Kasiodor ističe da je „nekadašnje gotsko sjedište“ (*quondam sedes Gothorum*, 3.23.2), implicirajući da su njezinim zaposjedanjem Ostrogoti zapravo vratili ono što im je nekoć pripadalo. Koloseju je stavljeno u zadatak da njeguje pravičnost i vrlinom duha brani nedužne kako bi među izopačenom navadom narodâ pokazao pravdu Gota (*aequitatem fove, innocentiam animi virtute defende, ut inter nationum consuetudinem perversam Gothorum possis demonstrare iustitiam*), sve u svrhu da se u pokrajini uspostavi uljuđeni način života (*civile propositum*), odnosno da se uklone mrsko ukorijenjeni običaji (*consuetudines abominanter inolitas*). Stoga parnice u pokrajini valja voditi riječima, a ne oružjem; gubitak sudskog spora ne smije značiti smrt; onaj tko oduzme tuđe mora nadoknaditi ukradeno, a ne platiti životom; građanska parnica ne smije oteti više nego što unište ratovi; štitovi se trebaju dizati na neprijatelje, a ne na srodnike (*is verbis ibi potius, non armis causa tractetur: non sit coniunctum negotium perdere cum perire: abiurator alieni furtum, non animam reddat: ne plus intentio civilis rapiat quam bella consumant: scuta in hostes erigant, non parentes*) (3.23). Istodobno se sve barbare i Rimljane naseljene u pokrajini (*universi barbari et Romani per Pannoniam constituti*) poziva da svoju često dokazanu poslušnost (*parentiam vestram saepius approbatam*) pokažu sada i kad im dođe namjesnik, dokle bude promišljeno zapovijedao što treba činiti u onom što je na korist kraljevstva (*quatenus in his quae pro regni nostri utilitate rationabiliter agenda praeceperit*). Naročito ih se opominje da ne mahnitaju među sobom nego na neprijatelja i da ih sitnice na odvođe u krajnju pogibelj (*non in vos, sed in hostem saevire cupiatis. res parva non vos ducat ad extrema discrimina*). Retorički ih se pita zašto posežu za dvobojima kad imaju nepotkupljiva suca. Traži se da oni koji nemaju neprijatelja odlože mač. Kudi ih se što nadasve opako dižu ruku na srodnike za koje vrijedi dično umrijeti. Čemu treba čovjeku jezik ako parnicu vodi naoružana ruka? Odakle se misli da će nastati mir ako se pod uljuđenim stanjem vodi boj? Neka zato svakako oponašaju Gote koji su naučili ratove voditi vani, a unutra pokazivati umjerenost (*Cur ad monomachiam recurratis, qui venalem iudicem non habetis? deponite ferrum, qui non habetis inimicum. pessime contra parentes erigitis brachium, pro quibus constat gloriose moriendum. quid opus est homini lingua, si causam manus agat armata? aut pax esse unde creditur, si sub civilitate pugnetur? imitamini certe Gothos nostros, qui foris proelia, intus norunt exercere modestiam*) (3.24). Ipak, ni Gotima se ne može vjerovati ako nisu namireni. Zato kralj nalaže svom upravitelju krunskih dobara Senariju da komesu Koloseju, koji je radi truda i zasluga upućen u Sirmijsku Panoniju, pruži prema starom običaju namirnice jer gladna vojska ne može čuvati stegu budući da naoružani čovjek uvijek uzima ono čega nema pa neka stoga ima ono što kupi, a ne da je prisiljen razmišljati što da otme (*Colosseo illustri viro pro laboribus et meritis ad Sirmiensem Pannoniam destinato iuxta consuetudinem veterem victualia praebeantur ... Disciplinam*

siquidem non potest servare ieiunus exercitus, dum quod deest semper praesumit armatus. habeat quod emat, ne cogatur cogitare quod auferat) (4.13). U historiografiji je u tumačenju Kasiodorovih navoda poseban naglasak stavljen na sukobe između romanskog stanovništva i barbara - prvenstveno Gepida, kako se misli.³² Gepidi svakako nisu napustili pokrajinu nakon što su je Ostrogoti osvojili jer Kasiodor bilježi da je „gepidsko mnoštvo“ (*multitudo Gepidarum*) upućeno radi obrane ostrogotskog područja u Galiji (5.10, 5.11), što se obično datira između 523. i 526. godine.³³ Kasiodorove *Variae*, čini se, svjedoče i o tome da se iz rimske perspektive pojam Panonije u ovo vrijeme poistovjetio s prostorom Druge Panonije. Naime, u poslanici upućenoj njezinim romanskim i barbarskim stanovnicima navodi se da su naseljeni samo u Panoniji (3.24). I Prokopije iz Cezareje (*BG* 1.15.26) jasno odvaja Siscijce od Panonaca koji, prema njemu, zajedno s Dačanima (misle se stanovnici Dačke dijeceze) žive desno, tj. istočno od Noričana, protežu se do Dunava i drže gradove Singidun i Sirmij. Izneseno je mišljenje da je promjena bila posljedica ostrogotskog upravnog preustroja, odnosno pripajanja Panonije Savije Dalmaciji.³⁴

Literarna vrela ključna su za lokalizaciju nove etničke skupine koja se u 6. stoljeću pojavila u Drugoj Panoniji - Herula. Da su Heruli bili primljeni na carsko područje, bilježe komes Marcelin (a. 512.11) i Prokopije iz Cezareje (*BG* 2.14.28, 2.15.1). O njihovu smještaju poblize govore Prokopije iz Cezareje (*BG* 2.15.30, 3.13.13) koji ih stavlja u okolini Singiduna i Menandar Protektor († poslije 582.) koji spominje „herulsku zemlju“ nazivanu i Druga Panonija (fr. 5.4. 2-6 Blockley). Recentnom interpretacijom dostupnih podataka iznesena je pretpostavka da su Heruli 512. godine bili naseljeni u jugoistočnom kutu Druge Panonije koji je dospio u posjed Istočnog Carstva nakon sklapanja mira između ostrogotskog kralja Teoderika i cara Anastazija I. (491.-518.).³⁵ Mišljenje da su Ostrogoti prepustili Carstvu dio Druge Panonije oko Basijane oslanja se isključivo na Justinijanov ukaz od 14. travnja 535. godine (*Novellae* 11), gdje se u sastavu nadbiskupije u Justinijani Primi spominje „dio Druge Panonije koji se nalazi u gradu Basijani“ (*pars secundae Pannoniae, quae in Ba[c] <ssi>ensi est civitate*) kao dio metropolitanskog područja nove crkvene upravne jedinice, što se doima plauzibilnim rješenjem. Razliku između Prokopija i Menandra pomiruje se tako što se uzima da opisuju kronološki različite situacije. Prema tome Heruli bi najprije bili naseljeni samo u Drugoj Panoniji, a kasnije bi dobili i oblast oko Singiduna nakon što je Justinijan I. vjerojatno 528. godine obnovio s njima federatski ugovor.³⁶ Prokopije spominje da je još car Anastazije uputio protiv Herula vojsku, a da oni nakon poraza više nisu bili ni rimski saveznici niti na korist Rimljanima (*BG* 2.14.29-32), sve dok ih Justinijan nije ponovno uzeo u saveznički status (*BG* 2.14.34).³⁷ U ovo vrijeme datira se i sukob između Ostrogota i Gepida kod Sirmija, o čemu također pripovijeda Prokopije (*BG* 1.3.15).³⁸ Isti povjesnik donosi podatak i da su

---

³² Gračanin 2007, 21, 2011, 99.

³³ Gračanin 2007, 21-22, 2011, 99.

³⁴ Gračanin 2006, 110, 2011, 97.

³⁵ Gračanin 2006, 109, 2007, 24, 2011, 95.

³⁶ Gračanin 2007, 23-24, 2011, 95, 99-100.

³⁷ Gračanin 2007, 24-25, 2011, 96, 100.

³⁸ Gračanin 2006, 112, 2007, 26-27, 2011, 100-102.

Gepidi preoteli Sirmij vrlo brzo nakon što je Justinijan I. protjerao iz njega Ostrogote (*BG* 3.33.8), ponovivši još na nekoliko mjesta da Gepidi drže grad (*BG* 3.34.17, 3.34.35, *Tajna povijest*, 18.18). O obnovi gepidske vlasti svjedoči i Ivan Lidski († poslije 560.) koji naziva Sirmij starim i bogatim rimskim gradom, a sada gepidskim (*O poglavarstvima*, 3.32 [184,2-3]). Obnova rimske vlasti u Sirmiju dogodila se 535. godinom, a gepidsko osvojenje uslijedilo je vjerojatno već sljedeće godine.³⁹ Gepidi su doskora zavladaali i herulskom oblasti u Drugoj Panoniji, zaključak zasnovan na Prokopijevoj vijesti da su kontrolirali okolicu Sirmija i Singiduna s obje strane Dunava (*BV* 1.2.6). Objedinjavanje ovih područja pod gepidskom vlašću (a prethodno i herulskom) možda može objasniti zašto je Prokopije naveo da Panonci drže i Singidun (*BG* 1.15.26), premda je, strogo uzevši, grad pripadao pokrajini Prvoj Meziji u Dačkoj dijecezi. Ove oblasti poslužile su Gepidima za daljnje navale na carsko područje, što je 539. godine izazvalo reakciju Carstva koja je završila rimskim porazom, o čemu svjedoče Marcelinov nastavljac (a. 539) i Jordan (*Romana*, 387).⁴⁰ Gepidima su se pridružili i Heruli, što se oslanja na Prokopijevu tvrdnju da oni pljačkaju Iliričane (Iliričku prefekturu) i tračka mjesta (Tračku dijecezu) (*BG* 3.33.13). Prokopije ističe i da Gepidi porobljuju Rimljane (*BG* 3.33.8). Ovo se, osim na njihove navale, možda odnosi i na način na koji su Gepidi postupali s romanskim stanovništvom u Drugoj Panoniji.⁴¹

Carstvo je potom obnovilo mir s Gepidima i sklopilo 539./540. godine federatski ugovor s njima.⁴² Ovo proizlazi iz Prokopijevog navoda da su Gepidi ponovno u carskoj službi i primaju plaću (*BG* 3.34.18), podatak koji potvrđuje i Jordan jer bilježi da su u njegovo vrijeme (sredinom 6. stoljeća) dobivali uobičajeni dar od cara (*Getica* 264). I Menandar kaže da je Justinijan dao Gepidima zemlju oko Sirmija (fr. 12.6, 47-49 Blockley), formulacija koja se odnosi na priznanje njihova statusa u Drugoj Panoniji prema novom federatskom ugovoru. Doskora je carski dvor ojačao veze s Langobardima, očito u nakani da se njima posluži i kao protutežom Gepidima.⁴³ Netrpeljivost između Langobarda i Gepida potkraj četrdesetih godina 6. stoljeća prerasla je u ratno stanje. U proljeće 551. vođena je prva prava bitka na tzv. Polju bogova koje se u historiografiji locira na prostor između Cibala i Sirmija.⁴⁴ O njoj svjedoče Jordan (*Romana* 386), Prokopije (*BG* 4.25.14) i mnogo kasniji italjski spisatelj Pavao Đakon († 797./799) (*HL* 1.23-24), ističući njezinu razornost. Tako Jordan navodi da je na objema stranama stradalo više od šezdeset tisuća, Prokopije govori o „silovitom boju“, a Pavao Đakon spominje da su Langobardi „nemilosrdno“ pobili „velik broj“ Gepida, dodatno to ilustrirajući u dijalogu između gepidskog kralja Turizinda i budućeg langobardskog kralja Alboina. Nakon gepidskog poraza bio je pod paskom Carstva sklopljen mir. Čini se da je tada pod carsku vlast vraćen jugoistočni dio Druge Panonije, tzv. herulska zemlja, jer Menandar piše da je tu oblast Justinijan bio 562. godine ponudio Avarima (fr. 5.4, 2-6 Blockley).⁴⁵ I

---

³⁹ Gračanin 2006, 112-113, 2007, 28-30, 2011, 102-103.

⁴⁰ Gračanin 2007, 33, 2011, 104-105.

⁴¹ Gračanin 2007, 33.

⁴² Gračanin 2007, 33-34, 2011, 105-106.

⁴³ Gračanin 2007, 37, 40, 2011, 106-107, 112.

⁴⁴ Gračanin 2007, 41, 2011, 113.

⁴⁵ Gračanin 2007, 42, bilj. 166, 2011, 114.

Gepidi i Langobardi morale su se obvezati na sudioništvo u carskom pohodu protiv Ostrogota u Italiji.⁴⁶ Prokopije navodi da se istočnorimskim snagama priključilo 5500 Langobarda, 3000 Herula i 400 Gepida (*BG* 4.26.12-13). Heruli i Gepidi su nužno prolazili Drugom Panonijom, vjerojatno glavnom južnapanonskom prometnicom koja ih je vodila od Sirmija do Cibala i Murse i onda dalje duž Drave dok nisu u rano ljeto 552. godine stigli u Venetiju, gdje su se pridružili istočnorimskoj vojsci.⁴⁷ Nakon Justinijanove smrti 565. godine ponovno su izbila neprijateljstva između Langobarda i Gepida. Nova bitka vođena je vjerojatno 566. godine i vjerojatno opet u Drugoj Panoniji, a spominju je Teofilakt Simokata († poslije 641.?) (6.10.8-9) i Pavao Đakon (*HL* 1.27). Gepide je poraz nagnao da se nanovo obrate Carstvu za pomoć i obećaju da će pod carsku vlast vratiti Sirmij i zemlju do rijeke Drave. Zaključak se oslanja na Menandra koji izvješćuje da je gepidski kralj Kunimund „ponovno“ to obećao caru Justinu II. kad je po drugi put zatražio pomoć protiv Langobarda (fr. 12.2, 14-16 Blockley). Spomen „zemlje do rijeke Drave“ pokazuje da je gepidsko područje obuhvaćalo krajeve u današnjoj istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu. Teofilakt Simokata (6.10.10-12) piše da je Kunimund 566. godine potukao langobardskog kralja Alboina uz pomoć carske vojske koja se s Gepidima vjerojatno udružila kod Sirmija.⁴⁸ Poraz je sada Langobarde ponukao da sklope savez s Avarima. U nedostatku boljeg rješenja Gepidi su se iznova utekli Carstvu s istim obećanjem da će ustupiti svoja područja u južnoj Panoniji, iako sâm izvor podatka, Menandar, izražava sumnju u to da se Kunimund usudio ponoviti zahtjev za pomoć (fr. 12.2, 23-26). Gepidi su u svakom slučaju doživjeli, vjerojatno u proljeće 567., presudan poraz u zajedničkoj langobardsko-avarskoj navali. Sukob je carska vojska iskoristila da uđe u Sirmij koji su, ako je vjerovati navodu Euagrija Skolastika († oko 600.) (5.12), Gepidi možda čak i izručili Istočnim Rimljanima. O slomu kraljevstva Gepida svjedoče i zapadna vrela, *Kopenhagenski dodatak Prosperu Tironu* (4) iz 7. stoljeća i Ivan Biclarski († oko 620.) (a. 572?.1). U proljeće 568. godine Langobardi su otišli iz Panonije, vodeći sa sobom i druge narodne skupine, uključujući i romansko stanovništvo. Pavao Đakon (*HL* 2.26) svjedoči da je langobardski kralj Alboin u Italiju doveo Gepide, Bugare, Sarmate, Panonce, Sveve i Noričane i da su sela koja su nosila njihova imena opstala sve do njegova vremena, tj. do kraja 8. stoljeća.⁴⁹ Moguće je da je dio tih Gepida i Panonaca stizao iz Druge Panonije, dok bi Sarmati možda potjecali s prostora današnje Bačke. Jedan galski kroničar, Marije iz Avenchesa († 594.) (a. 569), pripovijeda da je kralj Alboin u Italiju kretao s vojskom, ženama i cijelim narodom i da je „spalio svoju domovinu Panoniju“ (*incendens Pannoniam suam patriam*). Spomenom taktike spaljene zemlje pisac implicira odlučnost Langobarda da se više ne vrata. I Pavao Đakon navodi da su Langobardi napustili Panoniju sa ženama, djecom i svim imetkom (*HL* 2.7), međutim on donosi i priču o njihovu dogovoru s Avarima da se će dobiti natrag svoju zemlju budu li ikad prisiljeni vratiti se. Ova priča ima jedan raniji pandan jer Prokopije slično bilježi o Vandalima u času njihova odlaska iz Hispanije u Afriku (*BV* 1.22.1-11). Slomom Gepida i

---

⁴⁶ Gračanin 2007, 41-42, 2011, 113-114.

⁴⁷ Gračanin 2007, 42, 2011, 114.

⁴⁸ Gračanin 2007, 43-44, 2011, 115-116.

⁴⁹ Gračanin 2007, 45, 2011, 116-117.

odlaskom Langobarda okončano je razdoblje germanske prevlasti u Panoniji i općenito u Karpatskoj kotlini.

Arheološki kontekst

Definiranje i interpretacija arheološkog narativa također je vrlo velik izazov u povijesnoj rekonstrukciji. Čak i najosnovnije razumijevanje povijesnih procesa često dotiče simboliku koja se pokazuje u grobnom ritusu, umjetničkom izrazu i načinu stanovanja, za što je nužno arheološkim saznanjima, temeljenim na predmetnim ostacima, pridati što konkretnije značenje pronicanjem u kontekste materijalnih svjedočanstava. No osim što je arheološki *dossier* ovdje promatranog prostora u kasnoantičkom i ranosrednjovjekovnom razdoblju sam po sebi mršav, krupnu prepreku njegovoj valjanoj kontekstualizaciji predstavlja već istaknuta okolnost da su nalazi tek rijetko rezultat sustavnih ili zaštitnih arheoloških istraživanja, nego su prvenstveno slučajni, otkriveni dobrim dijelom još početkom 20. stoljeća. Dostupnu građu pretežno čine nakit i dijelovi nošnje, vojnička oprema, a po tipološkim se karakteristikama pripisuje poglavito istočnogermanskom kulturnom krugu, u puno manje slučajeva kasnoantičkoj romanskoj baštini, ali atribucija i/ili datacija nisu sigurni.⁵⁰ Posebnu skupinu građe predstavlja numizmatički materijal, od kojeg velik dio potječe iz rimskih kovnica. U nastavku slijedi pregledni popis materijala po lokalitetima sastavljen na temelju stručne literature.⁵¹

Metalni i keramički nalazi

1. BATAJNICA, OKOLICA

vrsta nalaza: kaciga na bakrena provjesla tipa Baldenheim, ostaci željezne karičaste oklopne zaštite (pet komada), vršak koplja od lijevanog željeza, željezni mač, željezni pupak štita, dijelovi željeznih konjskih žvala, posuda s ukrasom izvedenim u tehnici žigosanja

okolnosti nalaza: slučajaj, ali (prema zapisima) nalazi iz groba

datacija: 6. stoljeće

lit.: Vinski 1954, 176-182, 1957a, 3-27, 176-182, Csallány 1961, 238-239, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 73-75, br. 72, Simoni 1978, 219, Tomičić 2000a, 271

---

⁵⁰ Vidi pod brojevima 4-5 i 13.

⁵¹ U pregled su uključeni i dijelovi Srijema u sastavu Republike Hrvatske. Popis se znatnim dijelom zasniva na katalogu koji je pripremljen za diplomski rad Jane Škrgulje *Arheološki predmeti velike seobe naroda (od kraja 4. do kraja 6. stoljeća) s područja Druge, odnosno Sirmijske Panonije koji se čuvaju u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, obranjen 2. srpnja 2013. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Diplomski rad je predviđen za objavu kao zasebna publikacija i u tijeku je njegova dorada, zajedno s katalogom koji je popraćen crtežima i fotografijama nalaza te opsežnijim opisom samih nalaza.

2. BELEGIŠ

vrsta nalaza: posuda s ukrasom izvedenim u tehnici žigosanja
okolnosti nalaza: slučajan, ali vjerojatno nalaza iz groba
datacija: ? 6. stoljeće
lit.: Simoni 1978, 218-219

3. DALJ

vrsta nalaza: oštećena kopča od brončanog lima, prevučena tankim slojem pozlate, ukrašena almandinima
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: prva polovina 6. stoljeća
lit.: Bulat 1964, 63-64, Bojčić 1984, 214-215, 2009, 18, br. 9, Majnarić-Pandžić 1994, 90, Sekelj Ivančan 1995, 232, br. 756, Rapan Papeša 2012a, 429

4. DONJI PETROVCI

vrsta nalaza: zlatna naušnica grozdolikog tipa ukrašena granulacijom i biserima
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: 5.-6. stoljeće⁵²
lit.: Vinski 1957a, 30, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 76, br. 74

5. ERDEVİK

vrsta nalaza: zlatna naušnica grozdolikog tipa ukrašena granulacijom i biserima ili staklom koji nedostaju
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: 5.-6. stoljeće⁵³
lit.: Vinski 1957a, 30, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 76, br. 75

6. HRTKOVCI, VRANJE

vrsta nalaza: više komada nakita te ukrasnih i toaletnih predmeta, među kojima pozlaćene srebrne fibule s trouglastom glavom, naušnice od srebrne žice, lijevane narukvice, brojne perle od dragocjenih i običnih materijala, pojasna kopča i fragmentirano metalno ogledalo, keramička posuda tipa Murga
okolnosti nalaza: zaštitna istraživanja
datacija: sredina 5. stoljeća do 473. godine
lit.: Dautova-Ruševljan 1981a, 147-149, 152, 1981b, 184-187, Tejral 1988, 276, 277, 282

7. ILOK

a) vrsta nalaza: par velikih srebrnih fibula izrađenih tehnikom iskucavanja
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: druga polovina 5. stoljeća.
lit.: Vinski 1957a, 27, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 76-77, br. 76/1, Kiss 1979, 337, br. 14, Bojčić 1984, 214, Németh 1987, 224, br. 10, Majnarić-Pandžić 1994, 90, Sekelj Ivančan 1995, 243, br. 810, Rapan Papeša 2012a, 428-429

---

⁵² Ističe se da je naušnica prototip kasnijih naušnica s ovog prostora iz kasnog 7.-8. stoljeća. Neophodna revizija koja dataciju može pomaknuti do 8. stoljeća.

⁵³ Vidi prethodnu bilješku.

b) vrsta nalaza: spata od kovanog damasciranog čelika
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: kasno 5. i prva polovina 6. st.
lit.: Vinski 1957a, 21, 34, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 77, br. 76/2, Csallány 1961, 241, Bojčić 1984, 214, Majnarić-Pandžić 1994, 90, Sekelj Ivančan 1995, 243, br. 810, Rapan Papeša 2012a, 430

8. JAKOVO, KORMADIN

a) vrsta nalaza: srebrna kopča s pozlatom i ležištima za almandine od kojih je jedan sačuvan, veliko ukrasno zrno od kalcedona, koštani češalj s dva reda zubaca, brončana predica kojoj nedostaje trn, manje kopče, karičice, pločice, loše sačuvani privjesci i igle, noževi, škare.

okolnosti nalaza: slučajan
datacija: prva polovina 6. stoljeća
lit.: Vinski 1957a, 29-30, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1960, 80, br. 77/c

b) vrsta nalaza: sivo-crna glinena posuda, bikonična s nisko spušenim trbuhom, lijevkastim otvorom i trakastom drškom

okolnosti nalaza: slučajan
datacija: prva polovina 6. stoljeća
lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1960, 80, br. 77/b

c) vrsta nalaza: dvije spate, koplje
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: prva polovina 6. stoljeća
lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1960, 80, br. 77/a

d) vrsta nalaza: perle (tri komada) od jantara i staklene paste, par zlatnih naušnica s poliedričnim jagodama, ukrašene iskucavanjem, lemljenjem i granulacijom s ulaganjem almandina

okolnosti nalaza: slučajan
datacija: 6. stoljeće ?
lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1960, 78, br. 77/Grob V

e) vrsta nalaza: raznovrsni grobni prilozi iz nekropole s 26 grobova, među njima koštani češljevi, jedan s jednim redom zubaca (grob 1) i drugi s dva reda zubaca (grob 2), strijele raznih oblika (dvanaest komada) i koštani predmet koji je bio dio tobolca (grob 2), pehar na nozi od zelenkastog stakla s apliciranim vodoravnim nitima oblikom iz bizantskog kulturnog kruga (grob 3), pozlaćena srebrna lučna fibula s romboidnom nogom i utorima za almandine (grob 13), fibula tipa Hahnheim I. po Kühnu (grob 13), brončana lijevana kopča s jezičastim okovom i štitastim trnom bizantskog podrijetla (grob 25)

okolnosti nalaza: sustavna istraživanja
datacija: 6. stoljeće
lit.: Dimitrijević 1960, 5-50, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1960, 77-80, br. 77/Grob 1-5, 10, 12-13, 25

9. KUPINOVO

vrsta nalaza: koštani češalj

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: 6. stoljeće

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 80, br. 79, Tomičić 2000, 275

10. KUZMIN

vrsta nalaza: posuda kruškolikog oblika sa žigosanim ukrasom

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: 6. stoljeće

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 81, br. 80, Simoni 1978, 218

11. MAČVANSKA MITROVICA

vrsta nalaza: željezna fibula, jantarne perlice, kvarcna perla, velika srebrna kopča, brončana fibula i željezni nož, najvjerojatnije iz ženskoga groba

okolnosti nalaz: slučajan

datacija: početak 6. stoljeća

lit.: Ercegović-Pavlović 1980, 172, 1982, 23

12. NEŠTIN

a) vrsta nalaza: zlatna kopča s ulošcima kamenja za obuću tzv. pontskog polikromnog stila

okolnosti nalaza: slučajan

datacija 5. stoljeće

lit.: Vinski 1957a, 31, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 81, br. 81/1, Bojčić 1984, 214, Majnarić-Pandžić 1994, 90, Tomičić 2000, 267

b) spata od lijevanog željeza

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: kasno 5. i prva polovina 6. stoljeća

lit.: Pribaković 1955, 36, Vinski 1957a, 21, 34, Csallány 1961, 241, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 81, br. 81/2, Majnarić-Pandžić 1994, 90

13. NOVI BANOVC

a) vrsta nalaza: jedno cijelo i četiri ulomka još dva ogledala od srebrne slitine, dvije srebrne lijevane fibule u obliku cikade, jedna brončana lijevana fibula u obliku cikade i brončani lijevani okovi u obliku cikade (pet komada), tzv. pontsko-podunavskog oblika

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: 5. stoljeće

lit.: Werner 1956a, 21-22, Vinski 1957a, 29, Csallány 1961, 240, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 81-82, br. 82/1-5, Németh 1987, 224-225, 11a-i, Ivanišević 1999, 98, 105, Tomičić 2000, 267-268

b) vrsta nalaza: lučna fibula od srebrnog lima, lijevana lučna fibula od slabog srebra (dva komada), ulomak (glava) brončane lijevane lučne fibule, ulomak (noga) srebrne lijevane i rovašene lučne fibule, ulomak lijevane i rovašene lučne fibule srebrne s pozlatom, lijevana brončana lučna fibula, uglavnom tzv. pontsko-podunavskog oblika

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: druga polovina odnosno kasnije 5. stoljeće

lit.: Vinski 1957a, 28, Csallány 1961, 240, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 82-83, br. 82/6-12, Kiss 1979, 337, br. 25, Németh 1987, 225, br. 11j-k

c) vrsta nalaza: dvije brončane lijevane lučne fibule, od kojih jedna tzv. tirinškog tipa, srebrna lijevana i rovašena lučna fibula, brončana lijevana i rovašena lučna fibula s pozlatom, ulomak (noga) brončane lijevane i rovašene lučne fibule, ulomak srebrne lijevane i rovašene lučne fibule sa zoomorfnim završetkom

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: rano 6. stoljeće

lit.: Vinski 1957a, 28, 1973, 179, Csallány 1961, 239, 240, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 83-84, br. 82/13-19, Németh 1987, 225, br. 111-n

d) vrsta nalaza: brončana lijevana fibula u obliku ptice, brončana lijevana fibula u obliku orla

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: prva polovina 6. stoljeća

lit.: Vinski 1957a, 28-29, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1960, 84, br. 82/20, 22, Csallány 1961, 240, Németh 1987, 226, br. 11/o

e) vrsta nalaza: brončana fibula u obliku slova E

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: 6. stoljeće

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 84, br. 82/21

f) vrsta nalaza: lijevana brončana naušnica s poliedrom (dva komada)

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: 5./6. stoljeće

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 84-85, br. 82/23-24

g) vrsta nalaza: lijevani okov pojasa od legure bakra, kositra i olova, srebrna lijevana predica (pretpostavljeni ukras s torbice), lijevani trn od bronce

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: 6. stoljeće

lit.: Vinski 1957a, 28-29, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 85, br. 82/25-27, Németh 1987, 226, br. 11/p-r

h) vrsta nalaza: ovalne srebrne lijevane predice (pet komada), lijevana brončana ovalna predica, lijevane narebrene brončane predice (četiri komada)

okolnosti nalaza: slučajan

datacija : 5./6. stoljeće

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 85, br. 28-31

14. NUŠTAR

vrsta nalaza: lijevana brončana lučna fibula

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: 5./6. st.

lit.: Rapan Papeša 2012b, 8, br. 1

15. OBREŽ KOD PEĆINACA

vrsta nalaza: keramička posuda s utisnutim, kružnim i polukružnim ukrasima

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: 5./6. stoljeće

lit.: Vinski 1961, 233, Tomičić 2000, 275

16. RAKOVAC

a) vrsta nalaza: srebrna fibula tzv. pontsko-podunavskog oblika i dvije brončane predice

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: vjerojatno druga polovina 5. stoljeća

lit.: Vinski 1957a, 21, 31, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 89-90, br. 84/1-2, Kiss 1979, 337, br. 28 Dautova-Ruševljan 1981a, 147, Németh 1987, 229, br. 18a, Tomičić 2000, 275

b) vrsta nalaza: spata od damasciranog čelika

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: 5./6. stoljeće?

lit.: Pribaković 1955, 36, Vinski 1957a, 34, Csallány 1961, 242, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 89-90, br. 84/3

17. SOTIN

vrsta nalaza: srebrna lučna fibula

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: druga polovina 5. stoljeća

lit.: Uglešić 1994, 146, br. 1, 147, Tomičić 2000a, 270, Ilkić 2007, 279, 282, br. 4, Rapan Papeša 2012, 429

18. SREMSKA MITROVICA

a) vrsta nalaza: par rovašenih srebrnih pozlaćenih fibula, jantarna perla i bikonična perla

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: kasnije 5. stoljeće

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 93-94, br. 88/lokalitet Puškinova ulica/1-3, Kiss 1979, 337, br. 31, Ercegović-Pavlović 1982, 21, 23, Németh 1987, 231, br. 23a-c

b) vrsta nalaza: kolut i pet predica od bronce

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: 5./6. stoljeće

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 91-92, br. 88/lokalitet "Zelengora"/1, lokalitet Krajiška ulica/1-2, lokalitet nepoznat/1-2, lokalitet Sonda 24/1, Németh 1987, 231, br. 22a

c) vrsta nalaza: dvije željezne spate

okolnosti nalaza: slučajan

datacija: druga polovina 5. i početak 6. stoljeća

lit.: Vinski 1955, 36-38, 1957a, 34, Pribaković 1955, 36, Csallány 1961, 241, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 92, br. 88/lokalitet nepoznat/1

d) vrsta nalaza: dva češlja

okolnosti nalaza: slučajan prilikom sustavnih iskapanja

datacija: 5./6. stoljeće
lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 92, br. 88/lokalitet ulica Braće Radića i dr. Adžije/1-2

e) vrsta nalaza: ulomci posuda od sivo-crne gline s ukrasom od vodoravnih nizova rešetkastih rombova i koso postavljenih križića u tehnici žigosanja
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: 6. stoljeće
lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 93, br. 88/lokalitet OŠ Boško Palkovljević - Pinki/1, Simoni 1978, 219-220

f) vrsta nalaza: češalj te predica od željeza i predica od bronce iz jednog groba
okolnosti nalaza: sustavna iskapanja
datacija: kasno 5. i prva polovina 6. stoljeća
lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 93, br. 88/lokalitet OŠ Boško Palkovljević - Pinki/1-3

19. SREMSKI KARLOVCI

vrsta nalaza: pozlaćena fibula od brončanosrebrne slitine
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: kasno 5. stoljeće
lit.: Vinski 1957a, 27, Kovačević 1960, 32, Csallány 1961, 240, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 91, br. 87/2

20. TORDINCI, OKOLICA

vrsta nalaza: glava i dio luka lijevane srebrne lučne fibule
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: 6. stoljeće
lit.: Rapan Papeša 2012b, 8, br. 3

21. ZEMUN I OKOLICA

a) vrsta nalaza: ulomci fibule izrađene od bronce
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: 5. stoljeće
lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 105, br. 93/lokalitet Kapela/1-3, Dimitrijević 1967, 231, Ivanišević 1999, 98, 105

b) vrsta nalaza: par rovašenih srebrnih pozlaćenih fibula, srebrna kopča i dva zrna od zlatnog lima tzv. pontsko-podunavskog oblika pretpostavljeno iz ženskog groba
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: druga polovina 5. stoljeća
lit.: Vinski 1957a, 27-28, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 103, br. 93/lokalitet Gradski park/1-3, Kiss 1979, 337, br. 5, Németh 1987, 230-231, br. 21a-c

c) vrsta nalaza: spatula od kovanog željeza
okolnosti nalaza: slučajan
datacija: kasno 5. i prva polovina 6. stoljeća

lit.: Pribaković 1955, 36, Vinski 1957a, 21, 34, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 104, br. 93/lokalitet nepoznat/1

Numizmatički nalazi

1. DALJ

a) Teoderikova srebrna četvrtsilikva u ime Anastazija I. (493./518.)

okolnosti nalaza: slučajan

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 85, br. 82/32 (Novi Banovci!), Demo 1981, 455, 462, 1994a, 61-62, 173, 181, 193, Mirković - Šemrov 1998, 205, br. 818 (Novi Banovci!)

b) dvije srebrne četvrtsilikve kralja Kunimunda, u ime Justinijana I. i Justina II. (560./564.-567.)

okolnosti nalaza: slučajan

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 111, br. 95/lokaliteti nepoznati, Bojčić 1984, 214, Sekelj Ivančan 1995a, 232, br. 755, Görlicke-Lukić 1998, 1147, Mirković - Šemrov 1998, 210, br. 865, 868, Tomičić 2000, 276

c) tri folisa (527./538.), folis (534./539). i dva 12-numija (527./565.)

okolnosti nalaza: slučajan

lit.: Görlicke-Lukić 1998, 1150, br. 6, 8, 1152, br. 26, 1153, br. 41, 43, 1154, br. 45

2. DONJI PETROVCI

20-numij (569./570.)

okolnosti nalaza: slučajan

lit.: Mirković - Šemrov 1998, 179, br. 520

3. GOLUBINCI

Teoderikova srebrna četvrtsilikva u ime Justina I. (518./527.)

okolnosti nalaza: slučajan

lit.: Demo 1994, 169, 182

4. JAKOVO, KORMADIN

Teoderikov pozlaćeni brončanik u ime Anastazija I. (491./518.)

okolnosti nalaza: slučajan

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 79, br. 77/Grob 5

5. JARČINA

solid Justinijana I. (537./542.)

okolnosti nalaza: slučajan

lit.: Mirković - Šemrov 1998, 149, br. 83

6. NOVI BANOVC

a) brončanik Marcijana (450./457.)

okolnosti nalaza: slučajan

lit.: Alföldi 1924, 23, Mirković 1996, 193, br. 235

b) Teoderikova srebrna četvrtsilikva u ime Anastazija I. (491./518.) i Atalarikova srebrna četvrtsilikva u ime Justinijana I. (527./534.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Alföldi 1924, 24, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 85, br. 82/32, Demo 1981, 455, 462, 1994, 61-62, 184, 193-194, Mirmik - Šemrov 1998, 204, br. 816, 207, br. 844, Tomičić 2000, 271

c) furnirani Teoderikov solid u ime Anastazija I. (493./518.)

okolnosti nalaza: sustavna istraživanja (grob 5)

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 79, br. 77/Grob 5

d) Kunimundova srebrna četvrtsilikva u ime Justinijana I. (560./564.-567.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Alföldi 1924, 24, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 86, br. 82/34, Demo 1981, 464, Mirmik - Šemrov 1998, 210, br. 864, Tomičić 2000, 276

e) 20-numij (507./512.), 16-numij (542./547.), 16-numij (547./552.), 40-numij (547./548.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Alföldi 1924, 23, Metcalf 1960, 435, Kovačević 1963, 127-128, Mirmik - Šemrov 1998, 144, br. 15, 152, br. 132, 155, br. 176, 156, br. 179

7. RAKOVAC

dva brončanika Teodozija II. (425./435.) i dva brončanika Valentinijana III. (425./455.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Alföldi 1924, 25, Eadie 1982, 34, Eadie - Petrović 1982, 3, Mirmik 1981, 87, br. 332, 1996, 211, br. 403, 406

8. SOTIN

16-numij (527./565.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Ilkić 2007, 279, 282-283

9. SREMSKA MITROVICA I OKOLICA

a) šest brončanika Teodozija II. (425./435.) i tri brončanika Valentinijana III. (425./455.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Alföldi 1924, 29, Popović 1977, 120, 1982, 553, Mirmik 1996, 207, br. 360, 361, 364, 365, 369, 371

b) šest Teoderikovih srebrnih četvrtsilikva, jedna u Zenonovo ime (490./491.), tri u ime Anastazija I. (491./518.) i dvije u ime Justina I. (518./527.), te jedna Atalarikova srebrna četvrtsilikva u ime Justinijana I. (527./534.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 93, br. 88/1, Demo 1981, 462, 1994, 61-62, 185, Tomičić 2000, 271, Popović 2003a, 326, br. 2, 337

c) dvije Kunimundove srebrne polusilikve, u ime Justinijana I. i Justina II. (560./564.-567.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1962, 93, br. 88/lokalitet br. 21/1, Demo 1981, 464, Mirnik - Šemrov 1998, 210, br. 866-867, Tomičić 2000, 276

d) 16-numij i tri 40-numija (518./522), 40-numij (518./538.), 16-numij (542./547.), tri 20-numija (541./542., 544./545., 551./552.), 40-numij (557./558.), 20-numij (559./560.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Alföldi 1924, 29, Metcalf 1960, 433, Kovačević 1963, 128, Mirnik - Šemrov 1998, 146, br. 50, 52, 148, br. 71, 155, br. 166, 163, br. 288, Popović 2003, 326, br. 2, 327, br. 7, 13-14, 328, br. 18-19, 337, 338

e) 20-numij (565./566.), 20-numij (565./569.), 20-numij (567./568.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Kovačević 1963, 128, Mirnik - Šemrov 1998, 179, br. 508, 519, 180, br. 524

10. STARI SLANKAMEN

tri 16-numija (538./542.), 16-numij (542./547.), 40-numij (542./543.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Metcalf 1960, 436, 439-440, Kovačević 1963, 128, Mirnik 1981, 89, br. 350, Mirnik - Šemrov 1998, 155, br. 167-168, 171, 173, 159, br. 233

11. SURDUK

40-numij (522./527.), 20-numij (541./542.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Alföldi 1924, 24, Mirnik - Šemrov 1998, 147, br. 62, 163, br. 283

12. VUKOVAR I OKOLICA

tri Teoderikove srebrne četvrtisilikve u ime Anastazija I. (493./518.) i jedna Atalarikova srebrna polusilikva u ime Justinijana I. (527./534.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Demo 1994, 173-174, 187

13. ZEMUN I OKOLICA

a) Atalarikova srebrna četvrtisilikva u ime Justinijana I. (527./534.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Demo 1994, 187

b) solid konstantinopolske kovnice, dva brončanika Anastazija I. (491./518.), brončanik Justina I., (518./527.), dva brončanika Justinijana I. (546./547.)

okolnosti nalaza: slučajaj

lit.: Kovačević 1963, 127-128

Vremenu hunske dominacije tradicionalno se pripisuju raznovrsne forme malih fibula u obliku cikada pontsko-podunavskog tipa i okrugla ogledala sa zrakastim ukrasom izrađena od srebrne slitine. Fibule u obliku cikada na srijemskom su prostoru pronađene u Novim Banovcima (13a), a metalna ogledala u Novim Banovcima (13a) i na nalazištu Hrtkovci-Vranje (6). Općenito ih se atribuirala tzv. hunsko-germanskom umjetničkom i

obrotnom stvaralaštvu. Materijal otkriven u Novim Banovcima datira se u 5. stoljeće i pridjeljuje Hunima odnosno, češće, Ostrogotima. U hunsodobni materijal, pripisan Hunima ili Ostrogotima i datiran u 5. stoljeće, svrstavaju se i kopče tzv. pontskog polikromnog stila iz Neština (12). S Ostrogotima se povezuju uporabno-ukrasni predmeti karakteristični za žensku nošnju i predmeti ratničkog karaktera, a bez otkrivenog priloženog oružja jer Ostrogoti, koliko je poznato, nisu polagali oružje u grobove. Ostrogotima se atribuiraju materijal pronađen u Dalju (3), Hrtkovcima-Vranju (6), Iloku (7a), Rakovcu (14), Sotinu (17) i Zemunu (21b), a datira se u drugu polovinu 5. stoljeća. Gepidima se u pravilu pripisuje materijal koji je metodom eliminacije ili metodom analogije, a na temelju pouzdanijeg arheološkog konteksta, isključen iz atribuiranja Ostrogotima. Najistaknutiji je primjer materijal iz Batajnice (1), među kojim se ističe kaciga tipa Baldenheim za koju je izneseno mišljenje da je pripadala Gepidu koji ju je zadobio kao ratni plijen nakon što su Ostrogoti napustili Sirmij 535. godine. Međutim, osim što je riječ o slučajnom nalazu, problematična je činjenica što u opisu mjesta nalaza nema detaljnih podataka nego se navodi samo okolica Batajnice, što tek iskaz nalaznika govori da su predmeti iz jednoga groba i što se nalaz pripisuje pripadniku Gepida zbog mjesta nalaza i keramičke posude ukrašene žigosanim rombovima koja je dio cjeline iz Batajnice.

Batajnički nalaz sadržava i posudu s ukrasom izvedenim žigosanjem kojom su ukrašene i posude čiji su ulomci otkriveni u Sremskoj Mitrovici (18e) pa se zaključuje da su bile u gepidskoj uporabi, premda je sama tehnika karakteristična za rimsku kasnu antiku jednako kao i za tzv. germanski kulturni krug. Isti je princip upotrijebljen u atribuiranju posude iz Belegiša (2) i Kuzmina (10). I koštan i češljevi, s jednim ili dva reda zubaca, iako su karakteristični za Gepide, teško ih je sa sigurnošću determinirati. U Srijemu su pronađeni u Jakovu-Kormadinu (8a, 8e), Kupinovu (9) i Sremskoj Mitrovici (18d). Od njih se gepidskoj uporabi pripisuju pridijeljeni nalazi iz Jakova-Kormadina i Sremske Mitrovice, međutim kupinovski se nalaz određuje općenito germanskim kompleksom ili, specifičnije, gotskim. Lijevane rovašene fibule i kopče daljnji su primjer predmeta karakterističnih za širi kulturni krug, tzv. istočnogermanski, a izrađivale su se od sredine 5. stoljeća. Sa srijemskog prostora takve fibule potječu iz Novih Banovaca (13b, 13c), Sremske Mitrovice (18a) i Zemuna (21b). Od njih se novobanovačke i mitrovačke ne opredjeljuju decidirano ni Ostrogotima ni Gepidima, ali se zemunske pripisuju ostrogotskoj baštini. Gepidima se atribuiraju još neki nalazi iz Jakova-Kormadina (8a, 8b, 8e), Mačvanske Mitrovice (11), Novih Banovaca (13g) i Tordinaca (20), dok se dio materijala iz Novih Banovaca (13d), Sremske Mitrovice (18d) i Zemuna (21a) te materijal iz Nuštra (14) i Sremskih Karlovaca (19) pripisuje Ostrogotima ili Gepidima. Općenito germanskim definira se i dio nalaza iz Novih Banovaca (13h), slično kao i nalaz iz Obreža (15) koji se uvjetno također pridjeljuje Gepidima.

Zaseban problem tvore nalazi oružja. Dvosječni mačevi (spate) pronađeni su u Iloku (7b), Jakovu-Kormadinu (8c), Neštinu (12b), Rakovcu (16b), Sremskoj Mitrovici (18c) i Zemunu (21c), od kojih se većina u objavama decidirano ne pripisuje ni Ostrogotima ni Gepidima, međutim jakovska, mitrovačka i zemunska definiraju se kao gepidske. Budući da su sve spate otkrivene izvan arheološkog konteksta, nemoguće je dati decidiran odgovor na to u čijoj su uporabi bile pa se ni ne mogu uzimati kao osnova za

povijesnu interpretaciju. Materijal pripisan Langobardima uistinu je rijedak u Srijemu i svodi se na jedan jedini nalaz iz Novih Banovaca (13e), i to samo eventualno s obzirom na to da se pripisuje i gepidskoj uporabi. U Sremskoj su Mitrovici otkriveni i ostaci drvenih koliba smještenih razmjerno jedna blizu drugoj i dijelom ukopanih u tlo odnosno u ostatke, žbuku i podne mozaike napuštenih rimskih zgrada, za koje se misli da su pripadali gepidskom naselju jer je poznato da su u Sirmiju stolovali i gepidski kralj i arijanski biskup.⁵⁴

Općenito uzevši, teško je govoriti o uniformnoj ostrogotskoj, gepidskoj i langobardskoj kulturi, a poteškoća je utoliko veća na prostoru gdje su se u razmjerno kratkom razdoblju odigravale smjene vlasti kao što je na stvari s Drugom Panonijom. S obzirom na to da je teško preciznije vremenski određivati materijal, teško je i razlučiti kojem razdoblju prisutnosti pojedine germanske skupine u Drugoj Panoniji pripada. S ovime je izravno povezano i nastojanje da se prema nalazima odredi smještaj ostrogotskih skupina u prvom razdoblju njihove nazočnosti u srednjem Podunavlju. Za Drugu Panoniju to se poglavito tiče Valamirove skupine. I dok neki istraživači na temelju nalaza nastoje pobliže definirati opseg ostrogotskih skupina, drugi najnovije odbacuju mogućnost bilo kakvog određenja. Još izrazitije ove ograde vrijede za Herule, čija materijalna kultura ničim ne odudara od ostrogotske i gepidske, premda postoje težnje da se herulska komponenta prepozna u pojedinim nalazima iz istočnog Srijema. Uvjerljiviji su indikator nalazi moneta germanskih vladara. Novac ostrogotskih kraljeva otkriven je u Dalju (1a), Golubincima (3), Jakovu-Kormadinu (4), Novim Banovcima (6b, 6c), Sremskoj Mitrovici (9b), Vukovaru (12) i Zemunu (13), a gepidskih kraljeva u Dalju (2b), Novim Banovcima (6d) i Sremskoj Mitrovici (9c). U oba slučaja novac zorno govori o rasprostriranju ostrogotskog odnosno gepidskog utjecaja. Upadljivi su i nalazi istočnorimskog, mnogo rjeđe zapadnorimskog novca, od sredine 5. do druge polovine 6. stoljeća. Preteže novac Justinijana I. otkriven u Dalju (1c), Jarčini (5), Sotinu (8), Sremskoj Mitrovici (9d), Starom Slankamenu (10), Surduku (11) i Zemunu (13b). Od toga su češći i brojniji kovovi od kasnih tridesetih do ranih šezdesetih godina 6. stoljeća, što upućuje na intenziviranje veza i pojačani dotok u tom vremenu.

Zaključna razmatranja

I literarni i arheološki narativi povijesti Druge Panonije od sredine 5. do sredine 6. stoljeća u mnogim su aspektima nejasni, nedorečeni i nedovoljno pouzdani. Ipak, može se oblikovati opća slika koja nudi plauzibilnu rekonstrukciju, premda samo jednu od mogućih. I narativna i arheološka vrela jasno pokazuju da se od sredine 5. stoljeća smije računati s priljevom odnosno naseobom neromanskog, germanskog stanovništva u Drugoj Panoniji. Pisani izvori svjedoče da je taj prostor bio u tom vremenu pod utjecajem migracijskih tijekova koji nisu uvijek vidljivi u arheološkom materijalu. Najbolji primjer su Heruli, ali ovo jednako vrijedi i za Ostrogote u prvo doba njihove nazočnosti. Da su se i pojedine skupine Huna naselile u ograničenom opsegu na ovom prostoru u vrijeme hunske dominacije, čini se slabo vjerojatnim. Prisutnost romanskog stanovništva svakako

---

⁵⁴ Jeremić 2006,145.

je zasvjedočena u literarnim vrelima pa je stoga iznenađujuće što zasad gotovo da i nema nalaza koji bi im se atribuirali. Osim što je posljedica nedostatnih istraživanja, ovo bi moglo upućivati i na znatnu razinu akulturacije kojoj su Romani bili izloženi, iako su nesumnjivo zadržali vlastiti zaseban identitet. Pitanje etničkog identiteta u arheološkom materijalu pronađenom na prostoru Srijema ostaje i dalje otvoreno. S tim u vezi upada u oči da literarna vrela svjedoče o ostrogotskim naporima da se uvede i održi uređenije stanje u pokrajini, a da istovremeno arheološka građa na sadašnjem stupnju interpretacije ne indicira to da su pod ostrogotskom vlašću funkcionirale stabilnije naseobinske zajednice. U slučaju Gepida upravo je obratno. Arheološka istraživanja upućuju na to da su oni stvorili stabilnija naselja, kao u Sirmiju, ali literarna vrela ne govore ništa o uređenijim prilikama pod gepidskom vlašću. Štoviše, ističu da su se negativno odnosili prema romanskom stanovništvu, za razliku od stava ostrogotskih vladodržaca. Ovdje treba imati na umu i podrijetlo podataka na temelju kojih se stječe takav dojam: izvješća o Gepidima djelo su nesklonih pisaca, dok su Ostrogoti imali itekako pristrane autore. S druge strane, zaista je zanimljivo što se ne pomišlja na bar načelnu mogućnost da bi postojeći naseobinski nalazi iz Sremske Mitrovice mogli jednako tako ukazivati na važnost koju je Sirmij imao za Ostrogote, naročito uzme li se u obzir da od ondje nađenog novca germanskih vladara preteže ostrogotski u odnosu na gepidski (7:2). Omjer se mijenja tek pribroji li se gepidskoj moneti istočnorimski novac iz vremena kad je u Sirmiju prema literarnim vrelima evidentirana gepidska vlast. To bi se slagalo s pretpostavkom utemeljenom na pisanim vrelima da su na samom kraju tridesetih godina 6. stoljeća Gepidi ponovno postali carski federati.

Sve navedene interpretativne nesigurnosti samo dodatno potiču na oprez u iznošenju hipoteza i zaključaka. Osim što je za nove spoznaje koje bi upotpunile postojeći arheološki narativ nužno provoditi daljnja ispitivanja, što uključuje i analizu i objavljivanje zasad još npublicirane građe, potrebno je revidirati i preispitati davno objavljeni arheološki materijal u skladu s novim znanstvenim metodama i metodološkim obrascima. Literarni narativ koji se zasniva na dostupnim pisanim vrelima može za povijesnu rekonstrukciju ponuditi manje toga novog. Ključ je stoga u arheologiji, u novim, sustavnim i metodološki vođenim istraživanjima koja će donijeti sigurnija i utemeljenija saznanja kako bi se što pouzdanije odredili konteksti neophodni za što točniju interpretaciju.

Bibliografija

Izvori:

- Cezaravgustanska kronika: Chronicorum Caesaravgustanorum reliquiae a. 455-568*, izd. Th. Mommsen, [MGH AA 11, *Chronica minora* 2], Berlin 1894., 221-224.
- Dodatak vatikanskih izvadaka Kronici Prospera Tirona: Auctarium Epitomae Vaticanae ad Prospero Tiro, Epitoma Chronicon*, izd. Th. Mommsen, [Monumenta Germaniae Historica, *Auctores Antiquissimi* 9, *Chronica minora* 1], Berlin 1892, 491-493.

- Enodije, *Panegyricus dictus regi Theoderico*: Ennodius, *Panegyricus dictus clementissimo regi Theoderico*. U *Magni Felicis Ennodi Opera*, izd. F. Vogel, [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 7], Berlin 1885., 203-214; Ennodius, *Der Theoderich-Panegyricus des Ennodius*, izd. i prev. Ch. Rohr, [Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte 12], Hannover 1995.
- Euagrije Sholastik: *Evagrius Scholasticus. Historia ecclesiastica – Kirchengeschichte I-II*, izd. A. Hübner, [Fontes Christiani 57], Turnhout 2007.
- Grgur Tourski: *Gregorius episcopus Turonensis, Libri historiarum X*, izd. B. Krusch, W. Levison, [Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Merovingicarum 1.1], Berlin 1937.-1951.
- Kopenhagenski dodatak Prosperu Tironu: *Prosperi Tironis Aquitani auctarium Havniense*, izd. Th. Mommsen, [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 9, Chronica minora I], Berlin 1892, 298-339
- Ivan Biclarski: *Iohannis abbatis Biclarensis chronica a. DLXVII-DXC*, izd. Th. Mommsen, [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 11, Chronica minora II], Berlin 1894, 207-220.
- Ivan Lidski, *O poglavarstvima*: Ioannes Lydus, *De magistratibus populi Romani*. U *Ioannes Lydus. On powers or the magistracies of the Roman state*, uvod, kritički tekst, prijevod i komentar A. C. Bandy, Philadelphia 1983.
- Ivan Malala: Ioannes Malalas, *Chronographia*, izd. L. Dindorf, [Corpus scriptorum historiae Byzantinae 15], Bonn 1831.; *Ioannis Malalae Chronographia*, izd. I. Thurn, [Corpus fontium historiae Byzantinae 35, Series Berolinensis], Berlin 2000.
- Jordan, *Getica*: Iordanes, *Getica*. U *Iordanis Romana et Getica*, prir. Th. Mommsen, [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 5.1], Berlin 1882., 53-138.
- Jordan, *Romana*: Iordanes, *Romana*. U *Iordanis Romana et Getica*, prir. Th. Mommsen, [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 5.1], Berlin 1882., 1-52.
- Kasiodor, *Chronica*: Cassiodorus Senator, *Chronica*, izd. Th. Mommsen [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 11, *Chronica minora* 2], Berlin 1894., 109-161.
- Kasiodor, *Variae*: *Cassiodori Senatoris Variae*, prir. Theodorus Mommsen, [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 12], Berlin 1894., 1-385; *Cassiodori Variarum libri XII*. U *Magni Aurelii Cassiodori Senatoris Opera* I, prir. Å. J. Fridh, [Corpus Christianorum, Series Latina 96], Turnhout 1973., 1-499.
- Marcelin, *Kronika*: *Marcellini comiti Chronicon*, izd. Th. Mommsen, [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 11, Chronica minora 2], Berlin 1894., 60-104; latinsko izdanje s hrvatskim prijevodom *Prejasni muž komes Marcelin*, *Kronika*, uvodna studija i povijesni komentar H. Gračanin, priredila i prevela B. Kuntić-Makvić, [Biblioteka Latina et Graeca 36], Zagreb 2006., 73-151.
- Marcelinov nastavljaj: *Marcellinus Continuatus*. U *Marcellini comitis Chronicon*, izd. Th. Mommsen, [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 11, Chronica minora 2], Berlin 1894., 104-108; latinsko izdanje s hrvatskim prijevodom *Prejasni muž komes Marcelin*, *Kronika*, uvodna studija i povijesni komentar H. Gračanin, priredila i prevela B. Kuntić-Makvić, [Biblioteka Latina et Graeca 36], Zagreb 2006., 152-175.
- Marije iz Avenchesa: *Marii episcopi Aventicensis Chronica*, izd. Th. Mommsen, [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 11, Chronica minora 2], Berlin 1894., 225-239; *La chronique de Marius d'Avenches (455-581)*, izd. i prijevod s komentarom J. Favrod, Lausanne 1991.
- Menandar Protektor: Menander Protector, *Fragmenta*. U R. C. Blockley, *The History of Menander the Guardsman. Introductory Essay, Text, Translation and Historiographical Notes*,

- [ARCA. Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 7], Liverpool 1985., 40-249.
- Not. Dign. Occ.: Notitia dignitatum omnium tam civilium quam militarium. Pars prima. In partibus Occidentis.* U *Notitia dignitatum: accedunt Notitia urbis Constantinopolitanae et Laterculi provinciarum*, izd. O. Seeck, Berlin 1876. (pretisak Frankfurt 1962.); *Notitia Dignitatum*, izd. R. Ireland, Stuttgart - Leipzig 1999.; izd. C. Neira Faleiro, [Nueva Roma - Bibliotheca Graeca et Latina Aevi Posterioris 25], Madrid 2005.
- Novellae*: Iustinianus, *Novellae*, izd. R. Schöll, G. Kroll, [Corpus iuris civilis III], Berlin 1904.
- Pavao Đakon, *HL*: Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*, izd. G. Waitz, [Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI-IX.], Hannover 1878., 12-187; latinsko izdanje s hrvatskim prijevodom Pavao Đakon, *Povijest langobarda*, studije i povijesni komentar T. Galović, I. Goldstein, H. Gračanin, priredili i preveli R. Ščerbe, H. Šugar, [Biblioteka Orbis Latinus], Zagreb 2010., 1-205.
- Pavao Orozije: *Pauli Orosii Historiarum adversum paganos*, prir. C. Zangenmeister, Leipzig 1889.
- Prisk iz Panija: Priscus rhetor Panites, *Fragmenta*. U *The Fragmentary classicising historians of the later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus II*, izd. R. C. Blockley, [ARCA. Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 6], Liverpool 1983., 221-400; Priscus Panita, *Excerpta et fragmenta*, izd. P. Carolla, Berlin 2008.
- Prokopije, *BG*: Procopius Caesariensis, *Bellum Gothicum*. U Procopius Caesariensis, *Opera omnia II (De bellis libri V-VIII: Bellum Gothicum)*, izd. J. Haury, Leipzig 1963.; Prokop, *Gotenkriege*, izd. i prev. O. Veh, München ²1978.
- Prokopije, *BV*: Procopius Caesariensis, *Bellum Vandalicum*. U *Opera omnia I (De bellis libri I-IV: Bellum Persicum, Bellum Vandalicum)*, izd. J. Haury, Leipzig 1962.; Prokop, *Vandalenkriege*, izd. i prev. O. Veh, München 1971.
- Prokopije, *Tajna povijest*: Procopius Caesariensis, *Historia arcana*. U Procopius Caesariensis, *Opera omnia III (Historia quae dicitur arcana [= Anecdota])*, izd. J. Haury, Leipzig 1963.; Prokop, *Anekdoti*, izd. i prev. O. Veh, München ²1970.
- Prosper Tiron: *Prosper Tiro, Epitoma Chronicon edita primum a. 433, continuata ad a. 455*, izd. Th. Mommsen, [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 9, Chronica minora 1], Berlin 1892., 341-499.
- Sidonije Apolinar, *Panegyricus dictus Maioriano Augusto*: G. Sollius Apollinaris Sidonius, *Panegyricus dictus domino Imperatori Caesari Iulio Valerio Maioriano Augusto*. U *Gai Sollii Apollinaris Sidonii Epistulae et carmina*, prir. C. Lütjohann, [Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi 8], Berlin 1887., 173-264.
- Tabula Peutingeriana. Codex Vindobonensis 324 I-II*, izd. E. Weber, Graz 1976.
- Teofilakt Simokata: *Theophylacti Simocattae historiae*, izd. C. de Boor, corr. P. Wirth, Stuttgart 1972.; *The History of Theophylact Simocatta*, prijevod s uvodom i bilješkama M. Whitby - M. Whitby, Oxford 1986. (pretisak 1988.); Theophylaktos Simokates, *Geschichte*, prijevod i tumačenje P. Schreiner, [Bibliothek der griechischen Literatur 20], Stuttgart 1985.

Literatura:

- Alföldi, Andreas. 1924. *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien I*. Berlin - Leipzig.
- Amory, Patrick. 2003. *People and Identity in Ostrogothic Italy, 489-554*, [Cambridge Studies in Medieval Life and Thought, Fourth Series 33]. Cambridge.
- Baldwin, Barry. 1980. 'Priscus of Panium.' *Byzantion* 50, 18-61.
- Bálint, Csanád. 2010. 'A contribution to research on ethnicity: a view from and on the east'. U Walter Pohl, Mathias Mehofer, *Archaeology of Identity - Archäologie der Identität*, ur. Walter Pohl, Mathias Mehofer, [Österreichische Akademie der Wissenschaften,

- Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 406, Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 17]. Beč 2010.
- Barnish, Samuel J. 2008. 'Roman Responses to an Unstable World: Cassiodorus' *Variae* in Context'. U Samuel J. Barnish, Lellia Cracco Rugini, Luciana Cuppo, Ronald Marchese, Marlene Breu, *Vivarium in Context*, Vicenza, 7-22.
- Berkhofer, Jr., Robert F. 1997. *Beyond the Great Story. History as Text and Discourse*. Cambridge - London.
- Bierbrauer, Volker. 1994. 'Archölogie und Geschichte der Goten vom 1.-7. Jahrhundert. Versuch einer Bilanz'. *Frühmittelalterlichen Studien* 28, 51-171.
- Bierbrauer, V. 2006. 'Gepiden im 5. Jahrhundert - Eine Spurensuche'. U *Miscellanea Romano-Barbarica. In honorem septagenarii magistri Ion Ioniță oblata*, ur. Virgil Mihailescu-Bîrliiba, Cătălin Hriban, Lucian Munteanu, Bukurešt, 167-216.
- Bierbrauer, V. 2011. 'Zum pannonischen Ostgotenreich (456/457-473) aus archäologischer Sicht'. U *Keszthely-Fenékpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia*, ur. Orsolya Heinrich-Tamáška, [Castellum Pannonicum Pelsonense 2], Budimpešta - Leipzig - Keszthely - Rahden Westf., 361-380.
- Bjornlie, Michael Shane. 2013. *Politics and Tradition between Rome, Ravenna and Constantinople: A Study of Cassiodorus and the Variae 527-554*, [Cambridge Studies in Medieval Life and Thought. Fourth Series 89]. Cambridge - New York.
- Blockley, Roger C. 1981. *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*, vol. I, [ARCA Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 6], Liverpool.
- Bojčić, Zvonko. 1984. 'Pregled istraživanja i rasprostranjenosti ranosrednjovjekovnih arheoloških nalaza u istočnoj Slavoniji i Baranji'. U *Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji. Znanstveni skup Vukovar 6-9. X. 1981.*, ur. Nives Majnarić-Pandžić (ur.), [Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 9], Zagreb, 211-222.
- Bojčić, Z. 2009. *Seoba naroda i srednji vijek. Vodič kroz stalni postav - Arheološki muzej Osijek*. Osijek.
- Bradley, Dennis R. 1993. 'In altum laxare vela compulsus. The "Getica" of Jordanes'. *Hermes* 121, 211-236.
- Bulat, Mirko. 1964. 'Rekognosciranje Limesa između Batine Skele i Iloka'. *Arheološki pregled* 6, 63-64.
- Cameron, Averil. 1985. *Procopius and the Sixth Century*, [The transformation of the classical heritage 10]. Berkley - Los Angeles.
- Christensen, Arne Søby. 2002. *Cassiodorus, Jordanes and the history of the Goths: studies in a migration myth*. Copenhagen.
- Croke, Brian. 1987. 'Cassiodorus and the *Getica* of Jordanes'. *Classical Philology* 82, 117-134 (= Brian Croke, *Christian Chronicles and Byzantine History, 5th-6th Centuries*, Aldershot - Brookfield 1992., VI).
- Croke, B. 2003. 'Latin Historiography and the Barbarian Kingdoms'. U *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity*, ur. Gabrielle Marasco, Leiden - Boston, 349-389.
- Croke, B. 2005. 'Jordanes and the Immediate Past'. *Historia* 54, 473-494.
- Csallány, Dezső. 1961. *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454-568 u. Z.)*, [Archaeologia Hungarica. Series Nova 38]. Budimpešta.
- Curta, Florin. 2007. 'Some remarks on ethnicity in medieval archeology'. *Early Medieval Europe* 15(2), 159-185.
- Dautova-Ruševljan, Velika. 1981a. 'Ein germanisches Grab auf dem Fundort Vranja bei Hrtkovci in Syrmien'. *Archaeologia Iugoslavica* 20-21 (1980.-1981.), 146-153.

- Dautova-Ruševljan, V. 1981b. 'Rezultati zaštitno-sondažnih iskopavanja na lokalitetu "Vranja" kod Hrtkovaca u Sremu 1979. godine'. *Rad vojvođanskih muzeja* 27, 181-201.
- Demo, Željko. 1981. 'Novac germanskih vladara druge pol. 5. do u drugu pol. 6. st. u numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu'. *Arheološki vestnik* 32, 454-480.
- Demo, Ž. 1994. *Ostrogothic Coinage from Collections in Croatia, Slovenia and Bosnia & Herzegovina*, [Situla 32]. Ljubljana.
- Dimitrijević, Danica. 1960. 'Gepidska nekropola "Kormadin" kod Jakova'. *Rad vojvođanskih muzeja* 9, 5-50.
- Dimitrijević, D. 1967. 'Periodizacija ranog srednjeg veka u jugoslovenskom Podunavlju'. U *Materijali IV* [VII kongres arheologa Jugoslavije, Herceg-Novi 1966.], ur. Nikola Tasić, Beograd, 229-236.
- Dimitrijević, D., Jovan Kovačević, Zdenko Vinski. 1962. *Seoba naroda. Arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja*. Zemun.
- Dizdar, Marko. 1999. 'Rani srednji vijek'. U Marko Dizdar, Iskra Iskra-Janošić, Maja Krznarić Škrivanko, *Vinkovci u svijetu arheologije*, Vinkovci, 65-71.
- Eadie, John W. 1982. 'City and countryside in Late Roman Pannonia: the Regio Sirmiensis'. U *City Town and Countryside in the Early Byzantine Era*, ur. Robert L. Hohlfelder, [East European Monographs 120, Byzantine Series 1], New York, 25-43.
- Eadie, J. W., Petar Petrović, 'The Destruction and Reoccupation of Bononia'. U *Sirmium IV - Recherches archéologiques en Syrmie*, ur. Noël Duval, Edward L. Ochsenchlager, Vladislav Popović, Beograd, 1-16.
- Ercegović-Pavlović, Slavenka. 1980. 'Kasnoantička tradicija u srednjovjekovnim nekropolama'. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 12-13 (1979.-1980.), 171-180.
- Ercegović-Pavlović, S. 1982. 'An Eastern Germanic Grave from Mačvanska Mitrovica'. U *Sirmium IV - Recherches archéologiques en Syrmie*, ur. Noël Duval, Edward L. Ochsenchlager, Vladislav Popović, Beograd, 19-23.
- Gillett, Andrew. 1998. 'The Purposes of Cassiodorus' *Variae*'. U *After Rome's Fall. Narrator and Sources of Early Medieval History*, ur. Alexander Callander Murray, Toronto - Buffalo - London, 37-50.
- Goffart, Walter A. 1988. *The Narrators of Barbarian History (A.D. 550–800): Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon*. Princeton.
- Göricke-Lukić, Hermine. 1998. 'Justinijanov novac iz Slavonije i Baranje'. U *L'Époque de Justinien et les problèmes de VIe et VIIe siècles. Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju II*, ur. Nenad Cambi, Emilio Marin, [Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, suppl. vol. 87-89]. Vatikan - Split, 1145-1159.
- Gračanin, Hrvoje. 2005. 'Huni i južna Panonija'. *Scrinia Slavonica* 5, 9-47.
- Gračanin, H. 2006. 'Goti i južna Panonija'. *Scrinia Slavonica* 6, 83-126.
- Gračanin, H. 2007. 'Gepidi, Heruli, Langobardi i južna Panonija'. *Scrinia Slavonica* 7, 7-64.
- Gračanin, H. 2011. *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*. Zagreb.
- Gračanin, H., Bruna Kuntić-Makvić. 2006. *Prejasni muž komes Marcelin Kronika / Chronicon Marcellini viri clarissimi comitis*, [Biblioteka Latina et Graeca 36]. Zagreb.
- Greatrex, Geoffrey B. 2003. 'Recent work on Procopius and the composition of Wars VIII'. *Byzantine and Modern Greek Studies* 27, 45-67.
- Heather, Peter J. 1994. *Goths and Romans 332-489*. Oxford.
- Howard-Johnston, James. 2002. 'The Education and Expertise of Procopius'. *Antiquité Tardive* 10, 19-30.

- Ilkić, Mato. 2007. 'Nalazi seobe naroda i ranog srednjeg vijeka iz Sotina'. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, 277-288.
- Ivanišević, Vujadin. 1999. 'Le début de l'époque des Grandes Migrations dans l'Illyricum du Nord'. U *L'Occident romain et l'Europe centrale au début de l'époque des Grandes Migrations*, ur. Jaroslav Tejral, Christian Pilet, Michel Kazanski, [Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13], Brno 1999, 95-107.
- Jenkins, Keith. 1997. *The Postmodern History Reader*. London - New York.
- Jeremić, Miroslav. 2006. 'The Relationship Between the Urban Physical Structures of Medieval Mitrovica and Roman Sirmium'. *Hortus Artium Medievalium* 12, 137-161.
- Jones, Siân. 1999. 'Historical categories and the praxis of identity: the interpretation of ethnicity in historical archaeology'. U *Historical archaeology: back from the edge*, ur. Pedro Paulo A. Funari, Martin Hall, Siân Jones, London - New York, 219-232.
- Kakridi, Christina. 2005. *Cassiodors Variae. Literatur und Politik im ostgotischen Italien*, [Beiträge zur Altertumskunde 223]. Leipzig.
- Kaldellis, Anthony. 2004. *Procopius of Caesarea. Tyranny, History, and Philosophy at the End of Antiquity*. Philadelphia.
- Kiss, Attila. 1979. 'Ein Versuch, die Funde und das Siedlungsgebiet der Ostgoten in Pannonien zwischen 456-471 zu bestimmen'. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 31, 329-339.
- Kiss, A. 1994. 'Archeologia degli Ostrogoti in Pannonia (456-473)'. U, *I Goti*, ur. Volker Bierbrauer, Otto von Hessen, Ermanno A. Arslan, [Katalog izložbe], Milano, 164-169.
- Kiss, A. 1999. 'Pannonien zur Zeit der Völkerwanderung - Ergebnisse und Probleme'. U *L'Occident romain et l'Europe centrale au début de l'époque des Grandes Migrations*, ur. Jaroslav Tejral, Christian Pilet, Michel Kazanski, [Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13], Brno 1999, 109-126.
- Kollautz, Arnulf. 1965. 'Awaren, Langobarden und Slawen in Noricum und Istrien'. *Carinthia I*/155, 619-645.
- Kovačević, Jovan. 1960. *Arheologija i istorija varvarske kolonizacije južnoslovenskih oblasti od IV do početka VII veka*, [Posebna izdanja Vojvodanskog muzeja II]. Novi Sad.
- Kovačević, J. 1963. 'Avari i zlato'. *Starinar* 13-14 (1962.-1963.), 125-135.
- Krautschick, Stefan. 1983. *Cassiodor und die Politik seiner Zeit*, [Habelts Dissertationsdrucke, Reihe Alte Geschichte 17]. Bonn.
- Liebeschuetz, John H. W. G. 2011. 'Making a Gothic History: Does the Getica of Jordanes preserve genuinely Gothic Traditions?' *Journal of Late Antiquity* 4, 185-216.
- Macpherson, Robin. 1989. *Rome in Involution. Cassiodorus' Variae in Their Literary and Historical Setting*, [Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria filologia klasyczna 14]. Poznań.
- Majnarić-Pandžić, Nives. 1994. 'Granica na Dunavu u antičko doba i velika seoba naroda'. U *Vukovar - vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. Igor Karaman, Zagreb, 81-91.
- McCullagh, C. Behan. 2004. *The logic of history: putting postmodernism in perspective*. London - New York.
- Metcalf, David Michael. 1960. 'The currency of byzantine coins in Syrmia and Slavonia'. *Hamburger Beiträge zur Numismatik* 14/4, 429-444.
- Milošević, Petar. 1980. 'Rimski nalazi u Savi kod Sremske Rače'. *Starinar* n.s. XXXI (izd. 1981.), 35-41.
- Mirković, Miroslava. 1971. *Sirmium - its history from the I century A. D. to 582 A. D.* U *Sirmium I - Archaeological investigations in Syrmian Pannonia / Arheološka istraživanja u Sremu*, ur. Vladislav Popović, Beograd, 5-94.

- Mirković, M. 2008. *Historija rimskog grada od I do kraja VI veka*. Sremska Mitrovica.
- Mirnik, I. 1981. *Coin Hoards in Yugoslavia*, [BAR International Series 95]. Oxford.
- Mirnik, I. 1996. 'Novac Istočnog Rimskog Carstva u numizmatičkoj zbirci Arheološkoga muzeja u Zagrebu'. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 28-29 (1995.-1996.), 159-228.
- Mirnik, I, Andrej Šemrov. 1998. 'Byzantine coins in the Zagreb Archaeological Museum Numismatic Collection. Anastasius I (A.D. 497-518) - Anastasius II (A.D. 713-715)'. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 30-31 (1997.-1998.), 129-258.
- Munslow, Alun. 2006. *Deconstructing History*. London - New York.
- Németh, Peter. 'Siedlungs- und Grabfunde aus der Pannonia Sirmiensis'. U *Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit - Die Archäologie des 5. und 6. Jahrhunderts an der mittleren Donau und der östlich-merowingische Reihengräberkreis*, ur. Wilfried Menghin, Tobias Springer, Egon Wamers, [Katalog izložbe], Nürnberg, 223-233.
- O'Donnell, James J. 1979. *Cassiodorus*. Berkley - Los Angeles - London.
- Pferschy, Bettina. 1986. 'Cassiodors' *Variae*. Individuelle Ausgestaltung eines spätrömischen Urkundenformulars'. *Archiv für Diplomatik* 32, 1-127.
- Popović, Vladislav. 1977. 'Glavne etape urbanog razvoja Sirmiuma'. U *Materijali XIII [Simpozijum Antički gradovi i naselja u južnoj Panoniji i graničnim područjima, Varaždin 1975.]*, ur. Branka Vikić-Belančić, Beograd, 111-122 (= Vladislav Popović, *Sirmium, grad careva i mučenika (Sabrani radovi o arheologiji i istoriji Sirmijuma)*, Sremska Mitrovica 2003., 147-156).
- Popović, V. 1982. 'Desintegration und Ruralisation der Stadt im Ost-Illyricum vom 5. bis 7. Jahrhundert n. Chr'. U *Palast und Hüte. Beiträge zum Bauen und Wohnen im Altertum von Archäologen, Vor- und Frühgeschichtlern*, ur. Dietrich Papenfuss, Volker Michael Strocka, [Tagungsbeiträge eines Symposiums der Alexander von Humboldt-Stiftung Bonn-Bad Godesberg veranstaltet vom. 25-30. November 1979 in Berlin], Mainz am Rhein, 545-566 (= Vladislav Popović, *Sirmium, grad careva i mučenika (Sabrani radovi o arheologiji i istoriji Sirmijuma)*, Sremska Mitrovica 2003., 239-258).
- Popović, V. 2003. 'Katalog vizantijskog novca iz Muzeja Srema'. U Vladislav Popović. *Sirmium, grad careva i mučenika (Sabrani radovi o arheologiji i istoriji Sirmijuma)*. Sremska Mitrovica, 325-342.
- Pribaković, Dušan. 1955. 'O srednjevekovnom oružju na umetničkim spomenicima Hrvatske'. *Vesnik Vojnog muzeja JNA* 2, 53-71.
- Radman-Livaja, Ivan. 2012. 'The Roman Army'. U *The Archaeology of Roman Southern Pannonia. The state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman province of Pannonia*, ur. Branka Migotti, [BAR International Series 2393], Oxford, 159-189.
- Rapan-Papeša, Anita. 2012a. 'Early Mediaeval Barbarian Elements in Late Antique Southern Pannonia'. U *The Archaeology of Roman Southern Pannonia. The state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman province of Pannonia*, ur. Branka Migotti, [BAR International Series 2393], Oxford, 415-439.
- Rapan Papeša, A. 2012b. 'Fibule seobe naroda s vinkovačkog područja'. *Starohrvatska prosvjeta* III/39, 7-17.
- Rohrbacher, David. *The Historians of Late Antiquity*. London - New York.
- Roksandić, Danijela. 2012. 'Germanska naseobinska keramika u kasnorimskom sloju Cibala'. *Acta Musei Cibalensis* 5, 133-159.
- Sekelj Ivančan, Tajana. 1995. *Catalogue of Medieval Sites in Continental Croatia*, [BAR International Series 615]. Oxford.
- Simoni, Katica. 1978. 'Dva priloga istraživanju germanskih nalaza seobe naroda u Jugoslaviji'. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 10-11 (1977.-1978.), 209-233.

- Tejral, Jaroslav. 1988. 'Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungszeit im mittleren Donauraum'. *Archaeologia Austriaca* 72, 223-304.
- Tomičić, Željko. 2000. 'Der Untergang der Antike und deren Nachlebensformen in Südpannonien (Nordkroatien)'. U *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese* I, ur. Rajko Bratož, [Situla 39], Ljubljana, 255-298.
- Treadgold, Warren. 2007. *The early Byzantine Historians*. Basingstoke - New York.
- Trigger, Bruce G. 2007. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge.
- Vinski, Zdenko. 1954. 'Ein Spangenhelmsfund aus dem östlichen Syrien'. *Germania* 32/3, 176-182.
- Vinski, Z. 1955. 'Osvrst na mačeve ranog Srednjeg vijeka u našim krajevima'. *Vesnik Vojnog muzeja JNA* 2, 34-52.
- Vinski, Z. 1957a. 'Arheološki spomenici velike seobe naroda u Srijemu'. *Situla* 2, 3-51.
- Vinski, Z. 1957b. 'Zikadenschmuck aus Jugoslawien'. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 4, 136-160.
- Vinski, Z. 1961. 'Recenzija J. Kovačević, *Arheologija i istorija varvarske kolonizacije južnoslovenskih oblasti od IV do početka VII veka*, [Posebna izdanja Vojvodanskog muzeja II], Novi Sad 1960.' *Arheološki vestnik* 11-12 (1960.-1961.), 225-238.
- Vinski, Z. 1978. 'Archäologische Spuren gotischer Anwesenheit im heutigen Bereich Jugoslawiens'. U *Problemi seobe naroda u Karpatskoj kotlini. Saopštenja sa naučnog skupa 13.-16. decembra 1976.*, ur. Danica Dimitrijević, Jovan Kovačević, Zdenko Vinski, Novi Sad, 33-47.
- Vinski, Z. 1986. 'Epoha seobe naroda'. U *Rani srednji vijek*, [Umjetnost na tlu Jugoslavije], Beograd - Zagreb - Mostar, 19-27.
- Wagner, Norbert. 1967. *Getica. Untersuchungen zum Leben des Jordanes und zur frühen Geschichte der Goten*, [Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germanischen Völker, Neue Folge 22 (146)]. Berlin.
- Weissensteiner, Johann. 1994. 'Cassiodor/Jordanes als Geschichtsschreiber'. U: *Historiographie im frühen Mittelalter*, ur. Anton Scharer, Georg Scheibelreiter, [Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichte 32], Beč - München 308-325.
- Werner, Joachim. 1956a. *Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches* I-II, [Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Neue Folge 38 A-B], München.
- Werner, Joachim. 1956b. 'Die archäologische zeugnisse der Goten in Sudrüssland, Ungarn, Italien und Spanien. U *I Goti in Occidente: problemi, 29 marzo - 5 aprile 1955*, [Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo 3], Spoleto, 127-130.
- Whitby, Michael. 2007. 'Religious Views of Procopius and Agathias'. U: *Continuity and Change. Studies in Late Antique Historiography*. ur. Dariusz Brodka, Michał Stachura. Varšava, 73-94.
- Zottl, Christian Michael. 2004. 'De origine actibusque Getarum: Textanalytische Gedanken zur Gotengeschichte des Jordanes'. *Concilium medii aevi* 7, 93-123.

JANA ŠKRGULJA
HRVOJE GRAČANIN

***IMPERIUM ET BARBARICUM: THE TERRITORY OF MODERN
SOUTHWESTERN VOJVODINA BETWEEN LATE ANTIQUITY
AND THE EARLY MIDDLE AGES IN LIGHT OF HISTORICAL
AND ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE (5TH-6TH C.)***

Summary

The area of modern southwestern Vojvodina, by which is primarily understood Syrmia (the late Roman province of Pannonia Secunda) but also the neighbouring parts of Bačka along the Danube, since they stood in direct interaction with the Roman territory, saw very dynamic processes that completely transformed the late Roman system in the formative period between late Antiquity and the early Middle Ages. However, in an attempt to elucidate the content of these processes, the modern researcher is confronted with serious limitations due to the lack of relevant sources. These limitations can be overcome to a certain degree with a complete synergy of all available historical and archaeological evidence. This paper aims to reconsider and re-contextualize the data from narrative sources and archaeological finds that belong to the period of Hunnic and Germanic domination from the mid-5th to the mid-6th centuries. The newly created political and ethnic circumstances are analyzed, and how these changes were reflected in the archaeological material is discussed. With regard to this, special attention is paid to the question of migrations and identities, both Roman and barbarian, and their mutual interaction. At the same time, it is necessary to bear in mind that the historical picture offered here is only one of possible historiographic reconstructions and that the interpretation of archaeological material is more often that not only conditional due to the uncertain context of finds.

Keywords: Pannonia Secunda, late antiquity/the early Middle Ages, Romans, barbarians, migrations, ethnicity, identity, historical evidence, archaeological evidence.

